maart 1960
jaargang 15 - no. 3

DE NIEUWE STEM

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 1e van iedere maand onder redactie van: *voor Nederland:* N. A. Donkersloot / T. Haan / A. Marja / O. Noordenbos / Jan Romein / Ank Steenis, secretaresse / W. F. Wertheim / *voor Vlaanderen:* Jan Schepens.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling / Dr. J. J. Buskes / Mr. J. P. Cammelbeeck / J. B. Charles / Dr. B. Delfgaauw / Dr. P. Meertens / Dr. A. Romein-Verschoor / Th. van Tijn.

Uitg.: Boek- en handelsdrukkerij „Nimo", Monnickendam
Kerkstraat 48-50 – Telef. (02995) 336 – Giro 256907

Vertegenwoordiging voor België:
Uitgeverij-Boekhandel S. M., „Ontwikkeling", Somersstraat 22, Antwerpen, tel. 33 86 59, postrekening 383 38

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie, Ank Steenis, Cavaljéplein 128, Purmerend, tel. 0 2990-1438. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.
Correspondentie over abonnementen, losse nummers, betalingen e.d. aan de uitgever, respectievelijk Belgische vertegenwoordiging.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11.50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor België frs. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15.- resp. frs. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10.– en frs. 150.
Losse nummers *f* 1.50, resp. frs. 25.

Speciaal Kunstnummer (dubbelnummer) *f* 3,50, resp. Bfr. 55
Speciaal Spanjenummer *f* 2,80, resp. Bfr. 40

INHOUD:

A. Marja, Gedichten ... 169
Dr. J. J. Mak, Middeleeuws Humanisme (I) ... 171
D. Jorritsma, Gedicht ... 183
R. Blijstra, De werelden ... 185
Th. van Tijn, Maartse buien voor De Quay te verwachten ... 197
Prospes De Smet, De Kunstenaar in groepsverband ... 204
Lizzy Sara May, Gedichten ... 208
Emmy Kerkhoff, Franz Kafka ... 211
W. F. Wertheim, Gielen, gieren en grienen ... 220
A. Marja, Greshoffelijkheden ... 223
A.D., Waar het op neerkomt ... 226
A.D., De duimzuiger H.A.L(unshof) ... 228
Kort Bestek ... 230

A. Marja

KANDIJ

Wie kan weten
hoe het de verzadigde oplossing
te moede is?

kon die spreken
kwamen er woorden als:
ik ben zwaar en zwanger
ik ben buikig en bang
ik sta op barsten
ik moet vloeien of springen
ik kan niet meer —

en wie kan weten
hoe het koordje erin daalt
dat de verlossing brengt?

knap
fluisteren de kristallen
het gebiedt en wij zijn er
het spreekt en wij staan —

ik was er op school
al mee bezig
en al lachte de leraar ik dacht
aan de dorpsvrouwen die gezellig
hun koffie met klontjes lurkten:

vaak visten ze argeloos
kwebbelend
dat almachtige koordje
eruit.

VERSCHEIDEN

Oud tarwebrood zo traag
wordt wat men tot zich neemt

de ruimtevaart der ziel
is een adamski-sprookje

de priesters liegen
liegen dat ze piepen
in alle kieren van hun mechaniek

kultuur of kitsch
een kufstein-heldenorgel
dat dreunt en tremoleert
over het avondland

de ondergang staat in
het advertentieblad
tussen de bolknak en
home-permanent

men legt de lijfelijke liefde in
de muffe lade der nalatenschap

de korrel brengt geen vrucht meer voort
het brood
dat vers is kan men soms nog even ruiken

dag kamer kantel maar
het is zo ver.

Dr. J. J. Mak

MIDDELEEUWS HUMANISME

I. Christenen en heidenen

Zoals ieder weet, is het voor iemand achter het ijzeren gordijn niet bepaald gemakkelijk een visum te krijgen voor het westen. De oorzaak daarvan zal men wel moeten zoeken in de vrees voor besmetting met westerse denkbeelden, die in en door een persoonlijk contact gemakkelijk kan ontstaan. Wanneer het collectivisme een levensvoorwaarde is voor een cultuur, die berust op eenheid van geloof, wanneer ieder in het gelid moet lopen, wil de boel niet ineenstorten, dan behoren de leiders van de gemeenschap er in de eerste plaats voor te zorgen, dat het geloof zuiver wordt gehouden, zodat het wij-besef niet wordt aangetast. Men kan dit doen door in het binnenland vreemde elementen te assimileren of uit te bannen, door elke kiem van ketterij te onderdrukken, liefst met gelijktijdige inwerkingstelling van een machtig propaganda-apparaat, afgestemd op de massa en het kweken en koesteren van een massageest. Maar tegelijk zal men de geloofsgemeenschap moeten isoleren tegenover het „buitenland". Kan het niet anders, dan zal men zo nodig in een oorlog het contact met vreemden aanvaarden. Massale aanraking en dan nog in een vijandelijk treffen blijkt zo al niet bevorderlijk dan toch in elk geval niet zo gevaarlijk voor het gemeenschapsgeloof als een persoonlijke en vriendschappelijke ontmoeting van mens en mens.

Er is niets nieuws onder de zon. Het menselijke gedragspatroon is wel altijd hetzelfde geweest. Wat nu geldt, gold ook in de middeleeuwen. De gedachte dringt zich wel eens bij mij op, dat wie de wetten kent van het menselijke ageren en reageren de historische feiten eigenlijk niet meer nodig heeft. Wanneer Kristensen zegt: „Elk historisch gebeuren is uniek en daarom onverklaarbaar"[1], dan ga ik daar volledig mee accoord. Maar — hoe paradoxaal het ook moge schijnen —

tegelijk zou ik de stelling willen verdedigen, dat al die historische gebeurtenissen op elkaar lijken, of liever innerlijk verwant zijn, zo niet in wezen identiek en dat men de historische ontwikkeling bijna zou kunnen reconstrueren wanneer men namelijk in de schema's met behulp van psychologie en sociologie opgesteld de x's en y's vervangt door de concrete feiten.

Ook West-Europa was in de middeleeuwen, althans tot de 12e eeuw, een gesloten cultuurgemeenschap. Het christelijke geloof was door de leidende kringen aanvaard. Vrees voor andersdenkenden binnen de gemeenschap behoefde men niet serieus te koesteren. De joden vormden nog geen probleem (hun aanwezigheid werd nauwelijks opgemerkt), de ketters evenmin. In de literatuur van het westen worden ze in het eerste kwart van de 11e eeuw voor het eerst vermeld. Van een persoonlijk contact met vreemdelingen was tot aan de 12de eeuw evenmin gevaar te duchten. De internationale handel begon pas op te komen, bedevaarten naar het Heilige Land versterkten eerder het christelijk geloof dan dat ze dit aantastten. De tolerantie van de Mohammedanen jegens de pelgrims, percentsgewijze trouwens een te verwaarlozen aantal, begunstigde dit nog. De reislust uit pure nieuwsgierigheid was nog niet ontwaakt.

Indien er slechts twee mogelijkheden zijn tot uitholling van een intolerante ideologie, namelijk ontbindende krachten van buiten af of van binnen uit en wanneer onze Westeuropese beschaving, de moderne wel te verstaan, juist is gekenmerkt door verdraagzaamheid, indien tolerantie haar eigenlijke signatuur vormt, dan moeten we het geboorteuur van onze cultuur stellen in de 12de eeuw. En tevens in de toen van binnen uit werkende krachten, de kritiek en de twijfel, de beslissende factor zien in dit proces. Maar die kritiek en die twijfel zijn gewekt door de ervaring, door een werkelijke ontmoeting van de andersdenkende. Het anderszijn van de ander, bron van spanning, kan voedsel geven aan een gevoel van afkeer of vijandschap, maar door een vrijwillige of gedwongen samenleving kan het eigene — eigen idealen en doelstrevingen — in de an-

der worden herkend als bron van vriendschap en waardering. Zo verging het de laatmiddeleeuwse burger-stedeling t.a.v. de ketter, die hij eerst in zijn mede-burgerschap en dan ook in zijn mede-menselijkheid leerde kennen en respecteren. En zo is ook in de ogen van de middeleeuwse ridder de saraceen binnen een tijdsverloop van nog geen honderd jaren — in en door de persoonlijke ontmoeting tijdens of tengevolge van de kruistochten — van een duivelskind een schepsel Gods geworden. Ook hier in de ontmoeting van Kruis en Halve Maan heeft het leven, de persoonlijke ervaring het — door kritiek en twijfel heen — van de theorie gewonnen, die theorie overwonnen.

Nemen wij kennis van de didactische literatuur van de late middeleeuwen, voornamelijk door geestelijken voor het volk vervaardigd, dan is Mohammed's leer uit de duivel en zijn leven dat van een bedrieger, rover en moordenaar. Deze voorstellingen, deels tendentieuze vervormingen van Moslim-legenden over het leven van de Profeet, deels pure fantasie, zijn als propaganda-materiaal voor de kruistochten gemeengoed geworden en het volk heeft er geen afstand meer van gedaan. We vinden ze in onze literatuur terug van Jacob van Maerlant in de 13de tot Joos van Ghistele in de 15de eeuw. Zo vertelt een der eerste biografen van Mohammed, t.w. Ibn Hisham, dat de Profeet als jongeling met zijn oom in Syrië reizend een christelijke monnik, Bahira genaamd, zou hebben ontmoet, die hem zijn hoge bestemming zou hebben voorzegd. Bij de oosterse christenen werd Bahira een leraar van Mohammed, Sergius of Nestorius geheten. Hij zou als nestoriaan uit zijn klooster zijn verdreven en zijn leerling hebben onderricht in heterodox-christelijke beginselen. In het Westen maakt men van de monnik een kardinaal, Nicolaas genaamd, die Mohammed gebruikt als instrument voor zijn wraak. Vervolgens wordt die Nicolaas met de Profeet zelf vereenzelvigd en Mohammed is dan een kardinaal, die zich wreekt op zijn ambtgenoten, die hem niet tot paus hebben gekozen en nu een concurrerende godsdienst sticht. En tenslotte wordt Nicolaas een diaken van de aposto-

lische kerk en stichter van de secte der Nicolaïeten[2]. Onze Jacob van Maerlant verklaart niet in staat te zijn alle schandelijkheden van Mohammed te vertellen. Op dezelfde wijze moet ik er van afzien de vele levensbeschrijvingen hier de revue te laten passeren. In de meest vulgaire is de Profeet een toonbeeld van zedelijke verdorvenheid. Met een bende outcasts trekt hij er op uit om te roven en te moorden. Eens zijn hem daarbij de wangen afgesneden en de tanden gebroken. Wanneer zijn vrouw, een rijke weduwe, alweer door verraad en moord verkregen, ziet dat hij aan vallende ziekte lijdt (een straf Gods voor zijn misdaden), zegt hij, dat een engel hem verschijnt met Goddelijke openbaringen, en dat hij daarom ter aarde moet vallen. Dan bedriegt hij het volk met valse mirakelen. Hij belooft alle zingenot in het hiernamaals om maar bijval te krijgen. Wie hem tegenspreekt, wordt gedood. Hij is verzot op vrouwen. Al heeft hij er officieel 17, toch neemt hij elke nacht nog een ander liefje. Natuurlijk heeft hij een verschrikkelijke dood. Zwijnen zouden hem — van allen verlaten — zelfs hebben aangevreten[3].

Ik zou met deze enkele motieven willen volstaan. Mohammed is kort samengevat een duivelskind, een der grote ketters — hij heeft niet de plaats gekregen, die hij meende, dat hem toekwam; heretici worden naar middeleeuws-clericale opvatting altijd gedreven door het frustratie-sentiment — hij is een voorloper van de Antichrist of de Antichrist zelf. Zijn volgelingen, de Mohammedanen, zijn lafaards, verraders en wellustelingen, ze aanbidden de Profeet als hun God, mitsgaders nog tal van afgoden, tot 700 toe, die ze in beelden vereren bij de klank van 7000 hoornen. De Koran, voorzover niet gevuld met plagiaat uit het Oude en Nieuwe Testament, bestaat uit duivelse verzinsels, die de gelovigen toestaan alle denkbare schandelijkheden te bedrijven, terwijl de ongelovigen bedreigd worden met de dood en de vreselijkste hellefolteringen.

Verwerping van een of meer van deze absurditeiten door beter ingelichten — ik denk hier vooral aan Petrus Venerabilis en daarnaast aan enkele correcties,

zoals de afwijzing van Mohammed's Goddelijke verering en het polytheisme door Guibertus van Nogent en Otto von Freising of van de voorstelling van Mohammed als een bedrieger door Guillaume de Compiègne in zijn *Otia de Machomete* — vindt geen ingang. Integendeel, de legende, of liever de mythe, geborduurd op het algemeen menselijk zwart-wit-stramien, d.i. de ondeugd bij de ander, de andersdenkende en de deugd bij ons, lijkt onaantastbaar. Zelfs voor een overigens zo verstandig man als Guibert de Nogent gaat Mohammed's misdadigheid alle menselijke uitdrukkingsmiddelen te boven, terwijl de Fransen Gods wensen en bedoelingen realiseren. God heeft vrienden en vijanden, dat is evident. Maar als dat zo is, dan moeten wij immers Zijn vrienden zijn en de anderen, de heidenen, de niet-christenen Zijn vijanden, die verdelgd moeten worden[4].

In Spanje en Zuid-Frankrijk vindt men in deze tijd inderdaad enkele verspreide centra van serieus-wetenschappelijke Islam-studie[5], maar het gros van de mensen, zelfs van de ontwikkelden en geletterden, voelt geen behoefte kennis te nemen van de resultaten van de daar werkende geleerden. De vijandelijke ontmoeting van christenen en moslims gedurende de kruistochten heeft het westerse sentiment van de massa naar het schijnt eerder versterkt dan verzwakt. In de — overigens volkomen onhistorische — chansons des croisades woedt de oude furor[6]. Men herinnert zich de voorstelling in het *Chanson de Roland:* de heidenen zijn onkuise honden, afgodendienaars, duivelskinderen. Ze stichten roof en brand, verwoesten kerken en offeren de christenen aan hun afgoden. Ze zijn redeloos, leven uitsluitend op hun hartstochten. Ze zijn laf, snel geïntimideerd en nog sneller bekeerd. Of ze zijn weerbarstig, hardnekkig en worden dan als vee geslacht. Met duizenden tegelijk gaan ze dan naar de hel. Hun koningen zijn tyrannen, die zich aan God gelijkstellen, levend als een Herodes van de Kindermoord in permanente razernij zonder één menselijk gevoel. Van elders wordt dit beeld nog aangevuld. Zo zijn de Saracenen in *Virginal* baarlijke duivels die de christenlanden ver-

woesten, valse en eerloze verraders, blauwbaarden en kannibalen. In een kroniek van de eerste kruistocht ziet Tancredo van Sicilië ergens in een kerk het beeld van Mohammed i.p.v. Christus. (Dat beeld — n.b. in de zo beeldenvijandige en streng monotheistische Islam! — speelt sinds zijn eerste optreden in de kroniek van Pseudo-Turpijn een allerbelangrijkste rol in de legende van Mohammed.) In zijn hart wenst hij, dat het hem gegeven mocht zijn de valse profeet tezamen met al de andere onder zijn voeten te vertrappen. Door zijn mannen op te dragen het beeld te vergruizelen, smaakt hij een soort surrogaat-voldoening van zijn wraaklust[7]. De geest, die hier heerst, is die van de antithese. De christelijke apostelen staan tegenover de heidense tovenaars, de christelijke eendracht en vrede tegenover de heidense verdeeldheid, tweedracht en verwarring, de kosmos tegenover de chaos, de christelijke ascese tegenover de heidense zinnelijkheid. De saraceen is een wilde, mateloos, hoogmoedig, vals.

Het is een huiveringwekkende gedachtenwereld, waarmee we hier geconfronteerd worden. Mohammed is niet de stichter van een ander geloof dan het mijne, neen, er bestaat geen ander geloof. Er is maar één geloof, dat is het mijne. En van dat geloof hangt mijn heil af en niet alleen dat van mij persoonlijk, maar dat van mijn land, van de hele wereld. Mohammed is een afvallige, een ketter, die dit heil tracht te vernietigen. Geen zelfstandig denken, geen gegrepenzijn, geen geloof heeft hem tot zijn nieuwe leer gebracht, maar ressentiment. Hij is teleurgesteld in zijn Streberei, hij wilde het hoogste, paus zijn, zoals Lucifer, de oerketter, God wilde zijn. Het lijkt wel historisch-materialisme avant la lettre. Niet de geest heeft hier het eerste of laatste woord, maar een concrete situatie, succes, carrière, dus stoffelijke, wereldse omstandigheden. Krijg ik mijn zin niet, dan ga ik anders denken, dan word ik een ketter, een vijand van God en de mensen, d.w.z. een vijand van hen, die mijn succes verijdelen. Waarlijk, een misschien wel psychologisch-realistische, maar stellig weinig idealistische beschouwing.

Gelukkig dat wij in de loop van de 12de, maar voor-

al van de 13de eeuw daarin verandering zien komen. Wij ontmoeten dan westerlingen, voor wie de persoonlijke ervaring in de omgang met moslims twijfel aan en zelfs verwerping van de mythe der verdorvenheid meebrengt. Vooreerst zijn dit vertegenwoordigers van de onafhankelijkste stand, de adel. Economische onafhankelijkheid houdt hier mogelijk verband met onafhankelijkheid van denken. Wie meent, dat het zijn eerste plicht is de persoonlijke vrijheid te verdedigen, zich met het zwaard in de hand te weer te stellen tegen willekeurig welke belager, zal vermoedelijk ook minder toegankelijk zijn voor geestelijke beïnvloeding. In elk geval zal zo'n vrijbuiter eerder geneigd zijn tot toetsing, tot kritiek. Dapperheid en hoofsheid, dat zijn begrippen, die een ridder aanspreken. Wanneer de kerk hem toestond die deugden te beoefenen, was er geen reden zich tegen haar te keren. Maar de kerk ging verder. Ze leerde, dat die deugden ten nauwste samenhingen met het christelijke geloof, dat slechts een christelijk ridder dapper kon zijn. Door een causaal verband te leggen tussen leer en leven, geloof en werken en daarbij dan nog de eersten, de leer en het geloof een beslissende betekenis toe te kennen, zodat deugdzaam is, wie die leer aanvaardt, dit geloof omhelst en wie dat niet doet ipso facto zedelijk verdorven, heeft de kerk zelf aan de kritische, de zelfstandig denkende mens van de middeleeuwen de aanvalswapenen in de hand gegeven.

Menige kruisvaarder toch leerde de Mohammedaan kennen als het tegendeel van een lafaard. Een schrijver betreurt het, dat de saracenen geen christenen zijn, anders waren ze de dapperste ridders ter wereld. Uit persoonlijke contacten, bijvoorbeeld als gevangene, groeide wel uit waardering voor een heuse behandeling waarachtige vriendschap. Hoofse zeden blijken vaak belangrijker te zijn dan het geloofsverschil. Men herinnere zich, dat largesse, vrijgevigheid, een der kenmerkendste trekken vormde van de Arabische ridderschap — door de Soefi's tot altruïsme verheven — en juist diezelfde largesse vormde ook in het westen — onder oosterse invloed! — in een bepaalde periode de

dominant in de ridderconceptie[8]. Tussen christenen en moslims komen overeenkomsten, contracten, huwelijken tot stand, ja men verloochende soms openlijk het kruis voor de halve maan. Bijzonder aangenaam voor de christen-ridder was de ervaring, dat ook voor zijn tegenstander hoofsheid meer betekende dan het geloof. De tolerantie van kaliefen en sultans deed weldadig aan — te meer als men zich de gruwelpropaganda herinnert —. Zo ontstond een bijzondere verering, een cultus zou men bijna zeggen, voor topfiguren als Saladin.

Die bewondering, idealisering van de heidense tijdgenoten sluit onmiddellijk aan bij de verheerlijking van de helden uit de Oudheid en de klassieke mythologie, Alexander de Grote bijvoorbeeld of Aeneas. In de ridderliteratuur ontmoet men die al zeer vroeg en ditmaal niet buiten de kerkelijke traditie om. Reeds Augustinus kende de illustere Grieken en Romeinen grote deugden toe, ja in principe neigt hij tot de erkenning van een soort christendom vóór Christus. Als dichter van de vierde Ecloga gold Vergilius in de middeleeuwen trouwens voor een halve christelijke profeet. Christelijke motieven vond men ook bij de Platonici en de Pythagoreeërs. Om van Alexander, die zich steeds in gezelschap van de Oudtestamentische helden bevindt, niet te spreken. Komen in de 18de eeuw tijdens de zogenaamde Socratische oorlog edele heidenen om hun deugd in de hemel, in de ridderepiek worden de helden om hun dapperheid, trouw of hoofsheid zalig verklaard. Men projecteert in hen de eigen ridderidealen en de antithese christen-heiden is overwonnen. In de geliefde voorstelling van de zogenaamde „negen besten" (versta de beste ridders) treden drie heidenen, Hector, Alexander en Caesar, op naast drie joden en drie christenen

Door de gelijkstelling van antieke helden met saracenen konden deze gemakkelijk in de verering en bewondering gaan delen[9]. In de *Ortnit* zegt de edele, wijze, deugdzame heiden Zacharis:

Was schat uch, edler kaiser, das ich ain haiden bin,
Wann ich gen uch wil haltten alzit ain steten sin?

Maar het is in de adellijke literatuur niet alleen de dapperheid, de trouw, de hoofsheid, kortom de hoge opvatting van riddereer, die de scheidsmuur verbreekt, ook de liefde overwint daar het geloofsverschil. In het Nibelungenlied wint Etzel's courtoisie Kriemhild's hart. In de roman van *Floris ende Blanchefloer* blijkt die liefde het cement, dat harten bindt, waar muren — van geloofsverschil in dit verband — breken in 't end. Wat doet het er dan nog toe, dat in de literatuur de moslim en passant nog even christen wordt. Ook Saladin himself laat men zich op zijn sterfbed nog bekeren. Wie zou de dichters dit restje van superioriteitsgevoel niet vergeven? En wat betekent die doop in feite? Een wijdingsceremoniëel, een initiëringsritus, verwant aan de ridderslag, met pracht en praal omgeven en in de grond van de zaak evenals deze een inwijding in de geheimen van het volmaakte ridderschap.

Veel belangrijker echter nog dan de slechting der geloofsmuren door de macht van hoofsheid en liefde is de triumf van de tolerantie-gedachte door erkenning van de menselijke waardigheid in de ander, in de heiden, de saraceen. Zodra de strenge scheiding van het Rijk van God en het Rijk van de wereld als basis van de heidenhaat wijkt voor waardering van zuiver-menselijke waarden, is de religieuze verdraagzaamheid geboren. Daardoor wordt het geloofsverschil feitelijk een onbelangrijke zaak. Wanneer we de ketterse en de verlichte kringen buiten beschouwing laten, dan geloof ik dat deze revolutie des geestes zich het eerst openbaart in de Duitse literatuur van omstreeks 1200. Trouwens ook later hoort men nergens zo'n duidelijk geluid. In de clericale kringen, die a.h.w. dagelijks met het probleem werden geconfronteerd, zoals de Dominicaanse missionarissen, openbaart zich weliswaar twijfel, die soms de vertwijfeling benadert. De bekeringsijver is op zichzelf al interessant genoeg. Bekeren is humaner dan doden, zelfs al zou men dit bereiken door het bevorderen van gemengde huwelijken, door meisjes naar het oosten te zenden en met Arabieren te laten trouwen. De zinloosheid van geweld zien de besten trouwens wel in. Men bereikt er niets mee, zegt Humbert de

Romanis, de generaal der Dominicanen. Doodt men de Saracenen, dan gaan ze naar de hel en dat strijdt met de christelijke barmhartigheid. En wat heb je aan een land zonder mensen? Bovendien kweek je bij degenen, die de slachting overleven, alleen maar haat. Die Moren zouden overigens de eeuwige zaligheid wel verdienen. Ricaldo da Montecroce prijst aan het einde van de 13de eeuw hun ijver in het gebed, hun barmhartigheid, godsvrucht, hoofsheid, gastvrijheid, eendracht en liefde. Hij worstelt met het probleem, hoe zulke voortreffelijke mensen, die werken hebben tot stand gebracht van zo grote volmaaktheid, een zo afschuwelijk geloof kunnen aanhangen.

Een intolerant geloof draagt de kiemen der ontbinding zelf in zich. Wanneer er een oorzakelijk verband bestaat tussen de mythe en de cultus, ik bedoel tussen het geloof en de zichtbare manifestatie daarvan, laten we zeggen tussen geloof en werken, dan staat of valt de alleenzaligmakendheid van dit geloof met de werken. Dezelfde of betere werken zijn met andere woorden bij een ander geloof onbestaanbaar. Kan men die werken echter, door de macht der feiten gedwongen, niet langer ontkennen, dan wankelt het geloof. Ziedaar een der aangrijpingspunten voor de twijfel, de humaniserende factor bij uitnemendheid. Een eerste vrucht van de menselijkheid, d.i. redelijkheid, is de erkenning van het bestaansrecht van de ander, van een ander geloof. In die richting gaat Raimundus Lullus in 1312 ten aanzien van de Islam. Hij stelt een soort culturele — i.c. religieuze — uitwisseling voor op basis van wederkerigheid. Christelijke theologen zouden in Tunis en Mohammedaanse in Sicilië moeten doceren en met hun collega's disputeren. Naïef is uiteraard zijn verwachting van het resultaat, t.w. vrede en erkenning van de superioriteit van het Christendom, maar het voorstel zelf is een mijlpaal in de ontwikkeling van de tolerantie-gedachte.

Verder nog op die weg zijn, zoals ik reeds zei, de dichters, waaronder de grootste, van de Duitse Middeleeuwen voortgeschreden. God is de Schepper van de christenen, van de joden èn de heidenen, zegt Frei-

dank. In Wolfram's *Willehalm* zijn desgelijks ook de heidenen schepselen Gods. Dat men ze slacht als vee, is een grote zonde. Hun deugden verdienen volledige erkenning. Ja, de God der liefde verlangt dit van ons. De God van christenen en heidenen wordt hier zelfs Eén en Dezelfde. De deugd wordt autonoom, onafhankelijk van een bepaalde confessie. In het Nibelungenlied handelt de christelijke Kriemhild, wanneer ze uit wraak een geheel geslacht vernietigt, heidenser dan de heiden Etzel. Heidens wordt een ethisch begrip — van anders-gelovig of liever ongelovig wordt het immoreel — dank zij de onweerstaanbare drang tot spiritualiseren en humaniseren, die het oude wereldbeeld vernietigt. Zo ook bij Walther von der Vogelweide. Zoals er bij God geen aanzien is des persoons, geen onderscheid van stand, zo ook geen onderscheid van geloof, waar het zedelijke beginselen betreft. Noemde de dichter van *l'Estoire de la Guerra Sainte* het Morenvolk nog

Une hideuse gent oscure
Contre Deu e contre nature,

Walther geeft in *Mannes Lob* daartegenover een beeld van de edele, deugdzame Moor, met die verlichte, ik zou zeggen volstrekt modern aandoende uitspraak:

Niemen ûzen nach der varwe loben sol,
Vil manic môre ist innen tugende vol,

men moet niemand naar het uiterlijk, naar de huidskleur, beoordelen, menigeen onder de Moren heeft een hart vol deugden. Naam-christenen dat zijn de eigenlijke heidenen.

In de halve eeuw, die er ligt tussen beide uitspraken, die van de Franse en de Duitse dichter, heeft zich een innerlijke geestelijke revolutie voltrokken, resulterend in de erkenning van de ander in zijn anders-zijn, de overwinning van het superioriteitsgevoel t.a.v. eigen ras of geloof, een belangrijke stap op de weg naar de humaniteit, voor ons het hoogste cultuurideaal.

1 W. B. Kristensen **Symboliek en werkelijkheid** (Arnhem 1954) blz. 93.

2 d'Ancona **La leggenda di Maometto in Occidente,** 2a ed. in **Studi**

di critica e storia letteraria (Bologna 1912), P. Alphandéry **Mahomet-Antichrist dans le Moyen Age latin,** in **Mélanges Hartwig Derenbourg** (Paris 1909) pag. 261 suiv.; zie voorts A. Mancini **Per lo studio della leggenda di Maometto in Occidente,** in Rendi Conti della R. Accad. Naz. dei Lincei. Sc. morali, Serie 6, 10 (1934) p. 325 seg.

3 Zo in Embricho van Mainz **Vita Mahumeti,** vg. F. Hübner in HVJSchrift 29 (1935) S. 441 ff.

4 De denkbeelden van Petrus Venerabilis bij M. Th. d'Alverny **Deux traductions latines du Coran au Moyen Age,** in Arch. d'hist. doctr. et litt. du M.A. 16 (1948) p. 69 suiv., die van Guibertus van Nogent in zijn **Gesta Dei per Francos,** vg. D. D. Munro **The western attitude toward Islam during the period of the Crusades,** in Speculum 6 (1931) p. 327 seq.; de **Otia de Machomete** van Guillaume de Compiègne is laatstelijk uitg. d. R. B. C. Huygens in Sacris Erudiri VIII, 2 (1956).

5 Vg. (ook voor de meeste gegevens op blz. 88-89) Ugo Monneret de Villard **Lo studio dell'Islam in Europa nel XII e nel XIII secolo (Città del Vaticano 1944 = Studi e Testi 110.**

6 E. Dreesbach **Der Orient in der altfranzösischen Kreuzzugsliteratur** (Breslau 1901), H. Gregoire **L'Islam et Byzance dans l'épopée française,** in Miscellanea Giov. Mercati 3, p. 431 suiv.

7 H. de Castries **L'Islam** (Paris 1896) p. 278-9.

8 F. Taeschner **Das islamische Rittertum im Mittelalter,** in Forschungen und Fortschritte 19 (1943) S. 28 ff.

9 De verwarring van het antieke heidendom met het gelijktijdige Mohammedanisme signaleerde reeds L. Gautier **La chevalerie** (nouv. ed. 1883) p. 72 suiv.

D. Jorritsma

10 HOLLANDSE COPLA'S

Toen de rivier in de lage landen kwam
begon hij de zee te vrezen,
hij werd breed en traag want hij vernam
dat het daar met hem uit zou wezen.

Geen breder strand dan 't noordzeestrand
geen wijder horizon dan Friesland,
geen schoner stad dan Amsterdam,
geen trotser rivier dan de Waal.

In ons land heeft elke weg een doel
en is met stenen geplaveid,
maar ik snak naar een modderpoel
en een weg die naar nergens leidt.

God en de dijken zijn heilig,
wie de zee op 't basalt ziet slaan,
weet dat geen sterveling veilig
zonder die twee kan bestaan.

De liefde is verbonden met plicht
dat valt niet te ontkennen:
wie trouwt met een lelijk gezicht
die moet er maar aan wennen.

Mijn buurman voelt zich beledigd
toch blijven wij beide heer,
inplaats van schelden en vloeken
groeten wij niet meer.

Een paard met zes poten
de kop van een koe,
een staart van struisveren
zo was ik er aan toe.

Een boer hoort op het land,
een timmerman bij zijn planken,
een dichter aan de wegkant,
met jubelen en janken.

Ach had ik maar een kerk,
een geloof om toe te behoren;
nu wacht mijn lichaam een zerk
en de rest gaat ook verloren.

Vaak heb ik vurig verzen geschreven
ik droomde dat ik een dichter was,
nu zit ik bij wat is overgebleven:
een pot met as.

R. Blijstra

DE WERELDEN

Van het plankier, waarop de dicht op elkaar staande wankele vaalwitte ronde ijzeren tafeltjes en de steeds wippende houten vouwstoeltjes hem slechts een zwakke barrière verschaften tegen het overigens nogal kalme gewoel van de kermisgangers, keek Roger voornamelijk naar de hoeveelheid vuil papier, die zich overal op het plaveisel had opgehoopt en die de tegenhanger vormde tot de feestelijke verlichting en de schrille kleuren van de geluid en walmen uitademende tenten. Als hij snoof, was het of zijn ene neusgat gerookte paling en het andere poffertjes rook, terwijl zijn ogen, al evenzeer gespleten in hun anders zo eendrachtige functie scheel keken van de rijen gloeilampen en de verveloze balustrades, de poppen, teddyberen en gekleurde vazen, de beschilderde doeken en de draaiende zweefmolens of zwiepende luchtschommels. En om nu maar meteen al zijn zintuigen in de war te brengen, hoorde zijn ene oor de veel te snel gespeelde deun, waar hij zo op gesteld was, terwijl in zijn andere een paar motorfietsen bromden over een steile wand. De oliebollen die hij at, smaakten naar petroleum, maar dat deerde hem niet, want hij genoot van deze levenscacafonie, die haar zinloosheid en haar verlangen om de medemens af te zetten, zo onbeschaamd demonstreerde, die jonge paartjes, moeders met kinderen en eenzame mannen op leeftijd met hetzelfde gemak accepteerde en voor hen allen een verrassing of althans een onverwacht facet gereed hield. Tussen de schiettenten en de gokkramen, de draaimolen en de brede bouwwerken met electrische autootjes doorslenterend, nu eens een kwartje voor de kans op het winnen van een ding ter waarde van een dubbeltje wagend, dan weer voor 5 minuten verpozend in iets dat je liet ronddraaien tot je er misselijk van werd, kwam Roger tenslotte terecht voor een met veel goud en krullen versierde witte houten gevel, afgezet met lila neonlampen en met de

veelbelovende titel: Kijkspel der werelden. Een nieuwe „Zaak" blijkbaar of een oude, die men deze geheimzinnige titel gegeven had om publiek te lokken. En dat lukte vrij aardig, want een groot aantal mensen offerde de gevraagde twee kwartjes voor volwassenen en traden door een gordijn binnen, dat blijkbaar toegang gaf tot een voorportaal, want hoe Roger ook loerde, daar binnen kon hij verder niets onderscheiden.

Zuchtend, want eigenlijk hield hij er niet van, geld uit te geven, zonder te weten, dat hij het óf onherroepelijk kwijt was óf wist, wat hij er voor terug kreeg, het geheel en al ongewisse bij voorkeur vermijdend, betaalde hij in het donker, dat hem plotseling omgaf, nadat het doek achter hem dichtviel en hij deed, zich vermannend na de onvermijdelijke paniekstemming, een paar stappen, schoof iets fluweligs op zij en trad een schemerige ruimte, die breedte, diepte noch hoogte had, binnen. Meer dan hij deze gewaar werd, voelde hij de aanwezigheid van een tamelijk groot aantal mensen, die duidelijker werden, naarmate zijn ogen aan het halfduister wenden. Ze stonden stil en aandachtig te luisteren naar een man, een magere, ietwat spookachtige figuur die met een donkere mantel of cape om zijn schouders, naast de enige lamp stond, die de ruimte verlichtte. De gezichten leken wat bleek, in het geheel niet gelijkend op die van vrolijke kermisgangers en het viel Roger op dat het gedruis van buiten hier ook zeer gedempt doordrong: het leek wel of er dubbele gordijnen waren aangebracht, zowel aan de zijkanten als onder het plafond, dat, zoals hij nu opmerkte, uit bol neerhangende stof bestond. De man sprak met eentonige stem, alsof hij een van buiten geleerd lesje enige malen per dag herhaalde, maar toch lag in die eentonigheid een zekere spanning, een zekere beslistheid ook, alsof hij bezig was het laatste oordeel te verkondigen. Roger kon aanvankelijk in het geheel niet verstaan, wat de man zei, zo gedempt en binnensmonds sprak de gids, maar nadat een paar mensen in het donker plaats voor hem hadden gemaakt, kon hij wat naar voren komen.

„U ziet dan straks de eerste wereld en dat is de da-

gelijkse en ik zie, dat er zoëven een paar mensen bijgekomen zijn, daarom herhaal ik nog even in het kort, wat U zo dadelijk te wachten staat. De mens, zo menen wij, leeft in vele werelden, waarvan een aantal uitsluitend bij hem alleen passen, maar vele zijn ons allen gemeenzaam. Deze gemeenzame werelden tonen wij U in het begin van de bijeenkomst, want hetgeen we hier doen, is eerder een bijeenkomst beleggen dan een vertoning geven. Na de gemeenzame werelden, trachten wij U, met eigen medewerking en hulp, inzicht te verschaffen in de onbekende werelden, die in U leven."

Hij wachtte even.

„Sommigen van U zullen dit nauwelijks een passend kermisvermaak vinden en als iemand zich teleurgesteld of zelfs maar bekocht voelt, kan hij zijn twee kwartjes bij mij terug krijgen. Niet bij de kassa, want wij willen de nieuwsgierigen, zij, die nieuwsgierig zijn naar het onbekende, dat in hen leeft, niet ontmoedigen en daarom laten we de mensen, die slechts kermisvertier zoeken, liever door een zijdeur verdwijnen. Kom gerust hier, U krijgt Uw twee kwartjes." Dit laatste zei hij met verheffing van stem, zijn ene arm bijna gebiedend opheffend en tot zijn gehoor gewend, alsof hij alvast zelf een paar mensen uit wilde kiezen, die hij niet waardig keurde, verder naar hem te luisteren. Op zijn wenk kwam dan ook een jong paartje schuchter naar voren en terwijl het meisje in haar bollend kort rokje wiegend, snel voorttrippelde, nam de jongen met lange passen doorlopend, zonder in te houden en zonder te tellen, haastig enig geld in ontvangst. Een vrouw en twee mannen, die wat wankel tegen elkaar leunden, volgden en daarop was het even zo stil, dat men nu de te snelgespeelde melodie van het orgel in de draaimolen en het geruis van de tot één toon samengesmolten andere geluiden kon onderscheiden.

„De dagelijkse wereld," hernam de man nu. „Uw leven is slechts, bestaat slechts uit de dagelijkse wereld. Zelfs de geleerdste onder U, de knapste, de meest menselijke, kortom de beste onder U, leeft voor een zo groot gedeelte in de dagelijkse wereld, dat daarbij vergeleken de rest van Uw leven samengeschrompelt tot

enkele dagen of enkele weken hoogstens. Uw dagelijkse wereld is Uw leven, de rest bestaat uit flitsen. Ziedaar," en bij deze laatste woorden trok hij aan een koord, dat hij al sprekend had beetgepakt en voor de ogen van de aanwezigen ontrolde zich langzaam het deel van de kermis voor de tent, waarin zij zich bevonden. Met andere woorden: zij stonden in het donker voor een enorm raam.

Enkele konden zich niet bedwingen: „Is dat alles?" vroeg iemand. „Geef mij dan die twee kwartjes maar terug!"

„Van mij mag hij ze houden," zei een ander.

„Een aardig grapje," meende een ander, wijsgerig en slim. „Maar mij niet boeiend genoeg."

De man liet hen allen uitspreken en bleef zwijgen tot het weer stil geworden was. Een vrij groot aantal mensen was gebleven.

„De afwezigen hebben ongelijk," meende de gids. „Ofschoon dit het voornaamste is of althans het meest voor de hand liggende en het meest begrijpelijke, bepalen wij ons niet tot dit algemene beeld. Nochtans wil ik U er op wijzen, dat gij voor de spiegel des levens staat en dat in U leeft, wat gij aan de andere zijde van het glas ontwaart. En zo is alles wat gij ziet op deze aarde gijzelf. En stapt gij door het glas dan zijt gij weer wat gij zijt."

„Dat klinkt erg mooi wat U daar zegt, maar wat bedoelt U er mee?" vroeg iemand naast Roger. „De mens raakt zichzelf nooit kwijt en kan alleen oordelen naar zijn eigen maatstaven. Heel goed, maar zo is zijn hele leven, niet slechts een deel, niet zijn dagelijkse leven alleen. Alle andere werelden worden naar zijn maat gemeten, want alle andere werelden worden door hem geschapen of verbeeld."

De gids keek op en zijn stem klonk nu geprikkeld: „U moogt gerust deze wereld al op Uw eigen wijze beschouwen," zei hij, „maar ik zou U willen verzoeken mij vooral niet in de rede te vallen en vooral niet te vlug, te brillant, te verstandig te willen zijn. Ik begin met een eenvoudig begin: het dagelijkse leven, de dagelijkse wereld is die, waaraan de mens zich steeds wil

onttrekken, maar die hem voordurend gevangen houdt. Bezig houdt, zou ik ook kunnen zeggen, want lang niet iedereen beschouwt zichzelf als een gevangene van het dagelijkse leven. Integendeel; hij verlustigt zich er in. Kijk deze man: hij eet een warme worst en overweegt of hij niet al te dik is en of hij nog een tweede zou durven nemen. Maar de vrouw naast hem eet ook een warme worst en wil er nog een nemen, maar ze heeft geen geld, geen geld genoeg om zich deze lekkernij nog te kunnen veroorloven. De man die daar staat, heeft net ruzie met zijn vrouw gehad en is balorig het huis uitgelopen. Hij staat zijn twistgesprek te herkauwen, evenals de peinzende jongen bij de schiettent, die opslag wilde hebben, maar het niet heeft gekregen, omdat zijn chef een slecht rapport over hem heeft uitgebracht. Ik wil niet zover gaan te beweren, dat hij nu bezig is zijn chef dood te schieten, als hij aanlegt, want hij mist misschien juist, omdat hij aan iets anders denkt dan waar hij mee bezig is. Vergis U niet: hier wordt niet gedroomd. Hier wordt achter de onbewogen gezichten over het dagelijks leven nagedacht en dit dagelijks leven wordt er gevormd. Daar bent U voortdurend mee bezig: met Uw promotie, met Uw carrière, Uw huwelijk, Uw vriendschap met anderen en Uw rancunes, Uw wraakgevoelens en Uw liefde, Uw geldzorgen en Uw mogelijkheden om winst te maken, oud papier te verkopen of boeken uit te geven, groente te telen of maaltijden te verschaffen, vrachtwagens te besturen en er aan te denken bloemen voor Uw verloofde te bestellen. De mens is voordurend bezig met zijn dagelijkse beslommeringen. Uw betuigingen van liefde: ik houd van je, zonder jou kan ik niet leven; Uw geestdrift: die bal sloeg ik rakelings over het net; Uw voldoening: dat was toch wel een goede redevoering. De meeste van Uw gedachten, vaak de beste, zijn van vandaag en hebben niets met gisteren of morgen of de eeuwigheid te maken. Zelfs Uw rouw en berouw zijn maar tijdelijk voor een deel: voor dat deel dat verdriet heet, want dit behoort tot Uw dagelijkse leven.

En gijzelf: Uw geest en Uw lichaam; het lichaam dat Uw geest is en de geest die Uw lichaam is. Ik wil

niet met U twisten wie van deze twee de voorrang verdient; zij zijn immers zonder elkaar zoal niet ondenkbaar dan toch verminkt, maar hier kom ik wellicht op een terrein waarop men zich niet begeeft in gemengd gezelschap: het theologische." Hij keek de kring rond. „Als zij een eenheid vormen, zijn zij een onbewust, ik wil zeggen, een dagelijks geheel, onbewust van hun verschillende geaardheid, hoewel misschien niet onscheidbaar." Deze laatste woorden mompelde hij voor zich heen, alsof hij meende zich opnieuw op een terrein te bewegen, dat hem verboden was. Zijn stem, een enkele keer boven de onverschilligheid van de van buiten geleerde les uitstijgend, werd weer mat, toen hij iets zei, dat als een nauwelijks ernstig gemeende waarschuwing klonk, hoewel er geen reden was aan zijn oprechtheid te twijfelen: „Het moet U overvallen dat besef, dat gij een slaaf zijt van het dagelijkse leven en dat gij uitsluitend bezig bent met beuzelarijen, een soort vrijetijdsbesteding, die gij werk en zorg en liefde pleegt te noemen, maar die door Uw wezen heen en weer rollen als knikkers. Als gij dit eenmaal beseft, zijt gij rijp voor de andere werelden. Dan zult ge dit dagelijkse leven wel waarderen, hoop ik, maar er niet door geraakt worden en vooral begrijpen, dat slechts de uiterste schil van Uw geest of lichaam leeft. En dan zult ge of ge wilt of niet andere werelden binnentreden: de wereld van Uw dromen, de wereld van Uw fantasie, de wereld van Uw hallucinaties, ogenschijnlijk verwant, maar zeer verschillend voor een ieder, in alle opzichten." En met een breed gebaar van zijn arm, die nu wel bekleed leek met een mantel, als van een tovenaar uit de sprookjesboeken voor kinderen, toonde hij zijn gehoor, dat, naar Roger scheen, nu aanmerkelijk kleiner geworden was een aantal schermen, waarop hij aanvankelijk niets kon onderscheiden. Naarmate het diffuse licht in de tent echter zwakker werd, verschenen enige figuren, die, als hij zijn aandacht er op concentreerde, vaster omlijnd werden, op één der doeken. Het was hem niet geheel duidelijk, welk spel hier met de bezoekers werd gespeeld. Terwijl hij bij de oratie over het dagelijks leven en de zijns inziens bij-

zonder geslaagde grap van het grote raam, dat uitzicht gaf op de kermis, inwendig geschud had van pret en de genialiteit van de gids, die waarschijnlijk ook wel de eigenaar van de tent was, bewonderd had, voelde hij zich nu niet helemaal op zijn gemak. Het feit, dat op het naastbijzijnde doek een meisje verscheen, waaraan hij een paar minuten geleden, toen zijn gedachten even afdwaalden, had staan denken en dat nog wel in een houding en staat van bekleding, die verre van raadselachtig genoemd kon worden, mishaagde hem. In de eerste plaats omdat hij niet van indiscreties hield en er bepaald niet opgesteld was, vrouwen waar hij dan misschien niet zonder begeerte aan dacht, blootgesteld te zien aan andermans blikken, en in de tweede plaats omdat hier zoiets van telepathie, hypnose, suggestie of een combinatie hiervan in het spel moest zijn en daar had hij geen belangstelling voor. Ieder op zijn eigen terrein, was altijd zijn principe geweest. Ik bemoei me niet met anderen, laten de anderen zich niet met mij bemoeien. Hypnose, telepathie boezemden hem afschuw in, alsof iemand obscene gebaren en geluiden vlak voor zijn gezicht maakte, terwijl hij daar het minst op verdacht was, ja misschien juist in „hoger sferen" verkeerde. Die „hogere sferen" hadden natuurlijk ook niet veel om het lijf, maar zij waren de zijne: vage gedachten, die zelfs door telepathen of hypnotiseurs niet op schermen geprojecteerd konden worden: een wereld van afwachting wellicht, van contemplatie, overpeizing, waarin niet in woorden of beelden werd gedacht.

Hij grinnikte even, toen hij het meisje op zijn scherm zag verdwijnen: daar had hij die charlatan toch mooi te pakken. Zijn vreugde duurde echter kort, want op hetzelfde ogenblik zag hij, niet zonder wrevel, toch weer voor hem bekende visioenen verschijnen: ordinaire, zoals auto's en geldzakken, maar ook meer verfijnde, die in wezen eigenlijk even grof waren: bewonderende blikken, slogans als: Roger Vinero is de grootste schaker ter wereld. Verschrikt keek hij om zich heen, maar niemand scheen te zien wat hij zag. Iedereen keek een andere kant uit, ingespannen, alsof hij in zijn ei-

gen verleden of toekomst tuurde. „Hij doet met ons allen hetzelfde," bromde Roger en het gevoel betrapt te zijn, week en maakte plaats voor onbeschaamde vreugde, want hoe de vent het voor elkaar kreeg: nog nooit waren zijn dromen zo helder, zo tastbaar schier geweest. Het was alleen jammer, dat die eigenwijze vent het nodig vond weer te gaan expliceren; hij begon eerst gewoon: „U ziet hier Uw dromen, Uw fantasieen, Uw hallucinaties, naar eigen verkiezing, de ene soort of de andere," om daarna ineens als een soort profeet uit te schieten. „Gij, die Uw dagelijks leven ontstegen zijt, gij luiaards en geleerden, filosofen en gekken, kunstenaars en uitvinders, blijf niet in Uw dromen hangen, doch begeef U naar de uiterste grenzen van Uw ego, maak van Uw dromen Uw fantasieën, van Uw fantasieën Uw hallucinaties. Zweep Uzelf op met het gemak van de danser, die slechts de grassprieten doet trillen, maar wiens lichte sprong, ze niet doet buigen. Het hiernamaals kan ik U niet schenken, doch treed met mijn hulp binnen in Uw hiernevens, het beste middel om Uw dagelijksheid en nuttelоosheid ervan te vergeten."

„Maar ook dit hiernevens is, strikt genomen, niet nuttig," hoorde Roger een vrouwenstem zeggen, rustig articulerend, maar ondanks kennelijke zelfbeheersing, enigszins schel.

„Ik weet het," sprak de man, „wees niet ongeduldig. Het nutteloze zal nuttig worden, zodra de tijd gekomen is."

Een vreemde uitlating, waar hij niets van begreep. Een typische kermisklantenuitvlucht, waar de vrouw dan ook terecht niet verder op inging. Zulke duistere uitspraken, aangevuld of gekruid met slechte poëzie, ergerden hem altijd en hij keerde zich dan ook om, ten einde zich naar de uitgang te begeven. Maar het lukte hem niet zo gauw, het dubbele zeildoek te bereiken, het leek hem of het vertrek groter was geworden en tot zijn verwondering zag hij nu, waar hij ook keek gestalten of vormen opdoemen. Een paar reageerbuizen en een retort wezen op zijn belangstelling voor de chemie, een Gotisch beeld op zijn reislust, toch een

beetje mis, want hij hield meer van de Renaissance, maar nee, bij nader inzien leek het beeld meer Renaissancïstisch dan Gotisch te zijn. Hij werd een beetje knorrig en ook een beetje bang en strompelde in den blinde rond achter de starende mensen om, die naar schermen keken, welke hij niet zag. Sommigen waren in vervoering geraakt, één man was op zijn knieën gaan liggen en bad, een kreukelige, verworpen man, je kon het aan de ruwe omtrekken van zijn onbehouwen lichaam zien. „Waar is de uitgang?" riep hij, kennelijk te hard, want de mensen om hem heen sisten ongeduldig, om hem te manen zich rustig te houden.

De gids kwam op hem af en vroeg fluisterend: „Lukt het niet?"

Roger fronste zijn wenkbrauwen, maar ontspande zijn gezicht meteen weer, zich bewust, dat de man hem niet kon zien. „Het lukt me maar al te goed," deelde hij hem mee. „Ik heb er genoeg van, laat me er uit."

„Dat gaat nu moeilijk," meende de ander. „U hebt Uw dagelijks leven verlaten, weet U niet? U kunt nu niet zo maar ineens terugkeren. Men zou U en U zou hen niet herkennen. U bevindt U aan de achterkant of liever aan gene zijde van Uw bestaan."

„Ben ik dan dood?" vroeg Roger.

De ander haalde de schouders op. „U staat tussen leven en dood, op de grens dus van dood en leven, maar stond U dat niet altijd, ook toen U zo onbekommerd Uw dagelijkse leventje leidde en ergens over nadacht? U staat nog steeds voor de keuze, als altijd."

„Ik wil leven," zei Roger. „Gewoon leven; zonder dromen of fantasieën of hallucinaties en ik wil zeker niet hiermee voortgaan als ik daar de prijs voor moet betalen, dat ik niet meer op de gewone kermis, die van mijn soortgenoten terug kan komen."

„Bij U is anders datgene wat in Uw hiernevens geschiedt heel wat belangrijker dan de zogenaamde werkelijkheid van Uw dagelijkse leven."

„U wilt me vleien," zei Roger schalks, „maar daar vlieg ik niet in."

„Als U even nadenkt, behoeft mijn uitspraak in het geheel geen compliment te zijn. Integendeel, zij kan

een belediging, of liever gezegd, een veroordeling, betekenen," zei de ander nogal streng. „Maar goed, van hieruit leiden twee wegen: terug of verder; ik kan U de werelden van de schijn, van de weerspiegeling, van het levensspel, dat zo symbolisch op Uw toneel vertolkt wordt, tonen; of de werelden van het inzicht, de stilte, de overpeinzing. Intussen is ook voor de anderen de tijd nu gekomen. Genoeg, dames en heren," vervolgde hij met verheffing van stem. „Gij weet nu op welke wijze gij Uw hiernevens kunt bereiken. Slechts zij die de moed hebben mij te volgen, mogen zich bij mij aansluiten."

Het werd ineens tamelijk licht en Roger zag de mensen aarzelen. Zij werden echter gauw gerustgesteld, want plotseling drong het geluid van de kermis weer in de tent door. Hij voelde de houten vloer onder zijn voeten die een beetje doorboog en hij zag het grauwe hangende zeil. Hij glimlachte: kinderachtig, dat hij zich door een beetje hocus-pocus bang had laten maken. Zijn stem klonk overmoedig, toen hij zich, half tot de gids half tot de andere bezoekers richtte: „Wij hebben nu dromen, fantasieën en hallucinaties gezien, elck wat wils en naar eigen kracht en vermogen. Maar ik wed, dat deze heer ons niet kan binnenleiden in de wereld van de creatieve gedachte." Voor twee kwartjes, dacht hij, het is ook wel wat veel gevraagd. Voor twee kwartjes, het zou toch moeten kunnen, voor twee kwartjes of voor twee milliard, het doet er niet toe. „Doch er bestaat voor de mens geen creativiteit. Alleen God creëert, de man kan slechts rangschikken."

„Nu vriendlief, als je er evenveel van weet, als je pretendeert, kun je ook weten, dat scheppen en rangschikken tot op zekere hoogte identiek zijn," hoorde Roger iemand zeggen. „Mozart creëerde en Rembrandt, maar Einstein evenzeer. Pas als je afdaalt, wordt het postzegels plakken of een geval voor de administratie. Nee hoor, het wordt mij te gortig." En bij die woorden was het of de spreker pardoes door het tentdoek stapte, althans bij de schemering, die nu weer was ingetreden, leek het of hij zich verwijderend, geen obstakel ontmoette en eenvoudig in de duisternis om hem

hem oploste. De gids had zich van de woorden van de laatste spreker niets aangetrokken en wenkte in het halfdonker op zijn suggestieve wijze de overgebleven bezoekers.

„De onwaardigen hebben afgedaan," zei hij. „Er is niets wat ik U niet kan geven en wat gij zelf niet kunt volbrengen. En wat U betreft, mijnheer," vervolgde hij tot Roger, „tracht niet tegen Uw lot te vechten. Zij die vechten, zullen het eerst vallen. Maar als de wereld, die ik U bood, U niet bevalt, kan ik U wellicht helpen met de voorportalen van datgene waar U naar streeft: de wereld van de blanke wanhoop, de wereld van de machteloze begeerte, de wereld van de voortdurende en nochtans plotselinge verwondering."

„Alleen die laatste bevalt me," zei Roger.

„Zij zijn onverbrekelijk verbonden," deelde de gids op koele toon mede. „Hij die dat niet ziet, zal nooit weten, wat rangschikking of creatie is. Waarbij ik in het midden laat of degene die weet, ook kan."

„Als U een demon of een engel bent," zei Roger verachtelijk. „bent U toch wel een heel voorzichtige."

„Heel voorzichtig," gaf de ander zoetsappig toe. „Maar dat bent U ook. Te voorzichtig om ooit iets te bereiken. Iets anders dan dat wat voor iedereen is weggelegd."

„De dood?" vroeg Roger.

„U bent erg bang."

„Ja," gaf Roger toe. „Ik ben erg bang, want ik heb gehoord, dat iemand, die vlak voor zijn dood staat erg bang is en nu ik dus erg bang ben, vrees ik, dat ik vlak voor mijn dood sta en daarom overvalt mij de wanhoop.

„De blanke wanhoop."

„Ik weet het niet," zei Roger. „Die blanke wanhoop overviel mij zo dikwijls; een wanhoop, waarbij ik niet onmiddellijk aan de dood dacht, maar eerder het gevoel had voor een leegte te staan."

„De absolute leegte."

„De lege leegte. Anders kan ik het niet zeggen. En dan overviel mij de begeerte. Gauw nog iets hebben, iets bezitten, iets krijgen vóór ikzelf leegte werd. Een

machteloze begeerte naar vrouwen, macht, rijkdom, talent, roem, wijsheid, al die aardse dingen, die iedereen mist, omdat ze elk voor zich zo meervoudig zijn en bovendien slechts zelden in elkaars gezelschap verkeren. Veel vrouwen, veel roem, veel macht, veel wijsheid, veel geld, veel talent. Als het niet anders kon, dan alleen maar veel van iets, van één van die begeerlijkheden. Maar ja, zo gauw krijg je niet eens een deel van een daarvan bij elkaar. En dan overviel me dus de angst voor de dood; dat ik niets zou krijgen of veel te weinig van wat er toch was. Ziet U, er was zo veel en ik, de mens, kreeg zo weinig. Maar dan troostte ik mezelf en dacht: deze wereld bestaat immers niet eens of als ze wel bestaat is ze zinloos of niet zinloos; als ze zinloos is, waar maak ik me dan druk over en als ze niet zinloos is, dan is de zin ervan voor mij toch verborgen en ben ik onschuldig. Net als met God. God zal mij vergeven, dat ik nooit aan hem geloofd heb, als hij bestaat. Als hij bestaat. Als hij bestaat. En dat herhaalde ik zolang, tot het mij plotseling verwonderde. Dan word je vredig en kalm en dan vind je alles alleen maar vreemd en pas gewassen, nieuw en schoon. En dan weet je, dat je . . . o nee, je weet niet. Je voelt dat het niet-zijn even onbegrijpelijk is als het zijn en dat ze je te kleine hersenen en een te klein hartje hebben meegegeven."

Roger keek om zich heen. „We zijn alleen," constateerde hij nuchter. „De anderen zijn weg."

„De anderen hebben elk een eigen vertrek opgezocht of zijn gezamenlijk verder gegaan," zei de gids vriendelijk. „Het doet er niet toe."

„Het is waar. Je wordt gezamenlijk oud, maar je sterft alleen. Je kijkt rond en ineens is er één weg. Die is stilletjes verdwenen. En dan kijk je nog eens rond en dan zie je niemand. Dan weet je, dat het is afgelopen."

„Ik breng U tot de drempel," zei de ander, maar zijn stem klonk reeds van verre. „Nog enkele stappen en U bent alleen, geheel alleen. Men zal U niet leiden, men zal U niet troosten. U zult geen leiding en geen troost nodig hebben. U zult niet zijn. U treedt de andere wereld binnen."

Maar Roger kon hem al niet meer verstaan: een ogenblik besefte hij nog, hoe alles uit zijn zinnen wegvloeide, hoe eindigheid en oneindigheid samenkwamen, zijn zinnen zich begaven, hij zich begaf.

Th. van Tijn

De binnenlandse politiek in het licht van de staking van het autobuspersoneel.

MAARTSE BUIEN VOOR DE QUAY TE VERWACHTEN.

Wel zelden heeft een regering zich zo zwak, weifelend en onzeker getoond als de ploeg van De Quay bij zijn konfrontatie met arbeidskonflikten. Het gebeuren tijdens de protestakties van autobuspersoneel heeft dit nogmaals onthuld. De regering heeft kans gezien ruzie te schoppen met een vakbeweging, die in haar totaliteit „loyaal" wilde zijn en de „wilde" stakingen van het autobuspersoneel afkeurde. Zelfs de man die aan het hoofd van dit kabinet staat en die in zijn goede dagen te Tilburg sociale psychologie doceerde, heeft niet begrepen dat de overheid in dergelijke zaken de vakbewegingsleidingen pleegt uit te spelen tegen de arbeiders. Hij meende dat het goede sociale psychologie was om de stakers een volkomen krachteloos „ultimatum" te stellen, met een sanktie tegen . . . de vakbondsbesturen. De sanktie zou hierin bestaan, dat, gezien het door de akties „verknoeide klimaat", de onderhandelingen met de bonden opgeschort zouden worden. Daarover van alle kanten in de pers en in het parlement, door werkgevers en werknemers belaagd, moest de regering plotseling een „klimaatsverandering" ontdekken om de besprekingen toch te laten doorgaan, — daarbij haar ultimatum verloochenende, daarmee zelfs toegevende aan de wens der bonden en . . . aan het ultimatum der stakers.

De vakbondsleidingen bevonden zich in een moeilijk parket. Ze beweerden sinds jaar en dag dat staken eigenlijk verouderde romantiek was, daar we tegenwoordig immers „volwaardige partners" zijn in het georganiseerde overleg, dat zijn eigen „spelregels" kent. Onder die „spelregels" is echter wel de stilzwijgende bepaling, dat men hangende het overleg niet in aktie gaat en zelfs een grote mate van stilzwijgen betracht tegenover de eigen leden, maar de bonden hebben blijkbaar nooit een beding omtrent de duur der onderhandelingen gemaakt. Terwijl het gesprek duurde werd de loonachterstand groter. Het eindeloos voortslepen der onderhandelingen doorsneed het toch al fragiele kontakt van de bondsleidingen met de leden. Toen deze hieraan door middel van protestakties uiting gaven moesten de vakbondsbestuurders wel met „bewijzen" komen, dat de onderhandelingen wél op redelijke termijn tot redelijke resultaten zouden kunnen leiden. Er was hun dus alles aan gelegen, dat de onderhandelingen niet opgeschort zouden worden, maar juist met spoed voortgezet en afgesloten. Het „ultimatum" der regering trof de vakbondsbesturen in het hart: zij hadden tot nu toe vrijwillig het stakingswapen ongebruikt gelaten omdat er gepraat werd; nu zou er niet meer gepraat worden omdat er, tegen hun zin en buiten hun verantwoordelijkheid, gestaakt werd! Wat konden zij nog doen om hun naaktheid te bedekken? Alleen maar: zelfs de stakingsakties overnemen teneinde tot een onmiddellijke hervatting van het overleg met gegarandeerd spoedige resultaten te komen. Toezeggingen in die geest werden door N.V.V.-bestuurders dan ook gedaan aan de personeelsvergadering van de NACO te Alkmaar.

Zover is het niet gekomen, eenvoudig doordat de regering vóór die tijd terug week en de onderhandelingen heropende. Verwonderlijk snel voerden de hervatte onderhandelingen tot het eerste resultaat van een 6% ploegentoeslag en tot het tweede resultaat van een 6% loonsverhoging in het kader van de „vrijere loonvorming".

Wij betwijfelen sterk, of de regering zelf de volle

betekenis van haar „ultimatum" wel heeft doorzien toen zij het stelde. Het na-oorlogse stelsel van georganiseerde klassenvrede berustte op een soort van „gentleman's agreement" waarbij het „zoethouden" der arbeiders en zonodig het breken van „wilde" stakingen in eerste instatie aan de vakbonden werd toevertrouwd, in ruil echter voor zekere koncessies als dat nodig was, die de vakbondsleidingen dan als haar suksessen, als de suksessen van de werkwijze van het stakingsloze overleg, konden voorstellen. Het botweg weigeren van het verdere gesprek met de zich „loyaal" houdende vakbondsbestuurders kon voor hen alleen maar betekenen, dat het „gentleman's agreement" verbroken was en dat de regering bereid was tot een algemeen offensief tegen de vakbeweging, aan welke de besissingen eenvoudigweg en openlijk gedikteerd zouden worden. De vraag is of de regering op dit moment *bewust* op een dergelijke krachtmeting aanstuurde.

In elk geval was het tijdstip voor de regering wel zeer ongunstig. De nieuwe hoogkonjunktuur en de schaarste op de arbeidsmarkt maken de werkgevers voorzichtig in hun relaties tot de werknemers en hun organisaties. Aan de andere kant zijn — mede door die eerste omstandigheid — de politieke verhoudingen thans ongunstig voor een dergelijk all-round offensief tegen de vakbeweging. Zowel de K.V.P. als de grote Protestants-Christelijke partijen vinden hun kiezersklientèle grotendeels in het milieu van de haar verwante vakcentralen. Zij kunnen niet riskeren, dat die vakcentralen gedwongen zouden worden zich samen met de oppositie (P.v.d.A.-N.V.V.) tegen de regering te keren. De politieke verschuivingen, die daarvan het gevolg kunnen zijn zouden de gehele partijstruktuur, op grond waarvan de bourgeoisie zich ook bij algemeen kiesrecht de politieke leiding van's lands zaken verzekert, kunnen loswrikken. Vandaar de geweldige pressie, die de konfessionele parlementariërs op de heren Van Rooy en Roolvink legden om in godsnaam toe te geven en het ultimatum feitelijk in te trekken.

Het parlementaire debat dat de regering deed zwichten onthulde eens te meer, dat zij „rechtser" is dan de

parlementaire meerderheid waarop ze steunt. Zij heeft, op één vreemde vogel na, geen vertegenwoordigers van de konfessionele vakcentralen aan zich kunnen assimileren. Het gestuntel van de regering zodra zij met de vakbeweging of met arbeidersakties in onzachte aanraking komt, is uit deze omstandigheid te verklaren.

De gehele gang van zaken bewijst natuurlijk geenszins, dat het „overleg" goed werkt en dat de „wilde" akties overbodig, ja zelfs schadelijk voor het eindresultaat zouden zijn; hij bewijst integendeel, en de arbeiders hebben dat heel goed begrepen, dat dergelijke akties noodzakelijk zijn om het overleg onder druk te zetten. De verhoudingen tussen de vakbewegingen en de verwante politieke groeperingen in de Tweede Kamer waarborgen op het ogenblik een fiks resultaat. Het sukses der autobusstaking toont opnieuw, maar duidelijker dan bij vorige gelegenheden aan, dat de macht van de arbeidersklasse en haar organisaties objektief gezien zeer groot is. De schijn van het tegendeel vloeit uitsluitend voort uit het feit, dat de vakbeweging zich sinds 1945 heeft laten inspinnen in een web van instellingen en bepalingen van wettelijk-gegarandeerde klassenvrede, en daarbij de gewoonte van en de bereidheid tot aktie heeft verloren. Het snelle gunstige resultaat der autobusaktie kan niet nalaten het besef van macht, het besef van de eigen mogelijkheden, bij bredere lagen van arbeiders te vergroten.

Gebleken is dus een geweldige diskrepantie tussen de mogelijkheden der arbeidersbeweging om belangrijke suksessen te behalen, en de onwil van haar besturen om de middelen daartoe te hanteren. Dat is de ondergrond van de veel-besproken „afstand tussen leiding en leden", waaraan geen enkele sociaal-psycholoog iets kan veranderen met nog-zo-dikke rapporten, met „gespreksgroepen" of andere lapmiddelen. Een enkele officieel door de vakbeweging uitgeroepen staking zou in dit opzicht daarentegen wonderen doen. Het valt echter aan te nemen, dat dergelijke wonderen, tenminste op grotere schaal, een personeelsverandering in de vakbondsleidingen veronderstellen. Het in de periode

1945-'58 gevormde hoogste kader zal tenminste ten dele vervangen moeten worden, wil de vakbeweging op werkelijk effektieve wijze van haar grote mogelijkheden gebruik maken. De „wilde" aktie van het Amsterdamse grafische personeel op 21 september 1959 en de autobusstakingen van 24 en 25 januari 1960 tonen in de praktijk de weg waarlangs een dergelijk proces zich kan voltrekken. Die vakbondskaders, die zelf in de bedrijven staan, stellen zich dikwijls aan het hoofd van de „wild" geheten akties; de bondsleidingen willen thans tegen deze „ongedisciplineerde leden" geen maatregelen nemen en moeten zelfs toestaan, dat deze op de vakbondsvergaderingen tot op hoog niveau een hoge taal voeren. Dat is in deze omgang op deze wijze een nieuw verschijnsel, dat wellicht méér belooft.

Uit het stumperig gedrag der regering bij de arbeidskonflikten mag men niet konkluderen, dat ze uit domme jongens bestaat, al zijn we bereid een enkele uitzondering te maken. De bewindslieden zijn grotendeels „managers" uit het bedrijfsleven, of hoogste dienaren daarvan als advokaten, ekonomen of oud-sekretarissen van patroonsorganisaties. Dit soort lieden is niet gewend met een parlement te parlementeren. Het placht op grond van klaargemaakte rapporten van ondergeschikten beslissingen te nemen en orders te dikteren, waar geen parlement meer tussenkwam, — dan wel zelf die rapporten te helpen klaarmaken en orders af te wachten. Het Nederlandse patronaat was daarbij al sinds jaren niet meer gewoon, met veel ontzag te luisteren naar de woorden der vakbonds-managers, die toch geen daden stelden. Deze habitus van een aantal ministers verklaart ook het geringe respekt voor de individuele demokratische rechten, zoals met name de minister van justitie zo nu en dan ten toon spreidt, en de parlementaire domheden van sommige ministers. Zij planten de autokratie van het bedrijfsleven wat al te strikt op het politieke bewind over.

Op ander dan sociaal en parlementair gebied tonen de ministers allesbehalve stumpers te zijn. De heren

zijn zeer goed bij de tijd als het erom gaat de technisch-ekonomische belangen van het grote bedrijfsleven te dienen. Zij gaan met kracht voort bij het bevorderen van de Europoortplannen en schijnen erin te zullen slagen daarbij de Duitse kapitaalsbelangen in eerste instantie uit te schakelen, zij het ook ten koste van belangrijke offers van de schatkist voor het financieren van de onderbouw (gereedmaken van terreinen, aanleg van havens, wegen, enz.) en ten dele ook van de nieuwe bedrijven zelf. Het lijdt geen twijfel of de regering zal dergelijke plannen met topprioriteit laten uitvoeren, daarbij krachtig gesteund door de vertegenwoordigers van dat deel van het Nederlandse kapitaal, dat internationaal geöriënteerd is.

Opmerkelijk is daarbij de strijd, door Friezen en sommige Amsterdammers gestreden om voorrang voor de afsluiting van de Lauwerszee en voor de bouw van de IJtunnel, — werken van regionaal belang. De projekten schijnen, gezien de stemverhoudingen in de Tweede Kamer, definitief tot „linkse werken" verklaard te zijn, waarvoor rechtse partijen de schatkist thans liever niet aanspreken. Grappig is het te zien hoe het Amsterdamse „Handelsblad" de IJtunnel op de achtergrond probeert te dringen terwille van het opruimen van het scheepvaartopstakel van de Hembrug, terwijl „Het Vrije Volk" (de Amsterdamse editie voorop) krachtig kampagne voert voor de IJtunnel, ten behoeve van de plaatselijke bevolking en de plaatselijke industrieën, mitsgaders de plaatselijke eer.

Van de zijde der woordvoerders van de Partij van de Arbeid wordt aan de regering „gebrek aan regeerkracht" verweten. Daar zit, wat de sociale problemen en de „linkse" Waterstaatprojekten betreft veel waarheid in. Regeerkracht is er wél waar het gaat om andere zaken, en om de ekonomische politiek als geheel. Het kabinet is opgetreden als huurverhogingsregering en de huurverhoging zal er komen, al moest deze terwille van de verwante vakorganisaties tot 1 april 1960 worden opgeschoven. Zonder twijfel is de regering, welke onhandigheden zij in het verkeer met de ver-

schillende bevolkingsgroepen ook begaat, ervan verzekerd aan het bewind te kunnen blijven minstens tot na de aanneming der huurverhogingswet. De kondities daarbij door P.v.d.A. en N.V.V. gesteld (voorafgaande verhoging der lonen, huurafroming terwille van de financiering van de nieuwbouw, enz.) worden gedeeltelijk onvoldoende, gedeeltelijk in het geheel niet vervuld. Een rumoerige parlementaire oppositie tegen de huurverhoging en tegen het gehele woningbouwbeleid der regering is dus te verwachten. De sociale spanningen zullen daardoor in de volgende maand nog meer stijgen en de konfessionele partijen en vakorganisaties zullen daarvan de weerslag ondervinden en ten zeerste op de proef gesteld worden. Dit geldt te meer daar het werk der herziening van Collectieve Arbeidsovereenkomsten, dat vóór 1 april zijn beslag moet hebben gekregen, op dit ogenblik nog maar voor de helft voltooid is. Er zit in de andere helft tussen nu en 1 april waarschijnlijk nog wel wat konfliktstof verscholen, waardoor de hierboven naar aanleiding van het autobuskonflikt aangeduide sociale en politieke krachtsverhoudingen en tendenties nog duidelijker kunnen blijken. Maart zal zijn staart nog wel roeren.

20 februari 1960

Prosper De Smet

DE KUNSTENAAR IN GROEPSVERBAND

Het is vacantie. De zon schijnt. Met vrouw en kind trek ik naar het openluchtbad, waar we een plek veroveren dichtbij het ondiepe kleuterplasje. Om beurten zullen we op de kleine jongen passen; ik het eerst, want het zoeken naar olie en zalf om de zon draaglijk te maken heeft mijn vrouw vermoeid.

Over een boek heen houd ik vaag de jongen in het oog, en reeds zijn de vele geruchten der spelende mensen rondom mij tot een niet meer gehoord lawaai samengesmolten, als mijn aandacht weer wordt gewekt door het zien van bekende bewegingen. Tussen twee andere kleuters springt een meisje wild in het ronde, duidelijk trachtend haar makkertjes aan het lachen te brengen. Die zotte gebaren en sprongen, die wilde kreten, die rare gezichten, ken ik. Dit meisje speelt voor clown, op de manier dat ik het mijn zoontje sinds een paar maanden zie doen. Een kreet, zie, daar komt hij afgelopen op het luidruchtige meisje toe, dat hij even luidruchtig in kindertaal begroet. Ik begrijp het, hij kent die kleuters, het zijn leerlingen uit zijn klas; en ze hebben elkander met clownstreken besmet. Viermaal herhaald, zie ik de gebaren en gezichten van mijn zoon. Zou er dan zulke kracht van hem uitgaan, dat hij zijn stempel op zijn omgeving drukt? vraag ik mij met een begin van fierheid af. Hij is levendig, vol fantasie en autoritair, zodat het niet onmogelijk is. Maar aan de andere kant zou het mij wel verwonderen. Van zijn vader kan hij het niet hebben, want ik ben zeer lang een meeloper geweest. Vooral in mijn kindertijd. En ook literair heb ik in mijn jeugd niets anders voortgebracht dan slecht uitgevoerde mimicry.

Ik houd met toegespitste aandacht het groepje spelende kinderen in het oog, en na een paar minuten heb ik zekerheid: niet mijn zoon, maar het grotere meisje heeft de vorm bepaald waarin haar gezonde kameraadjes hun overtollige energie zullen verspelen. Zij doet ieder zot gebaar voor, de anderen apen na.

En mijn zoon is de grootste naäper. Gebrek aan spontaneïteit tracht hij door overdrijving en luidruchtigheid te verbergen. Maar niet alleen doordat ze alles vóórdoet, zie ik in het meisje de motor van het groepje: de spontaneïteit waarmee ze handelt is duidelijk te merken. Haar zotte gezichten wekken de lachlust op, terwijl ze bij de anderen slechts grimassen zijn die even doen glimlachen. Hoe wild en schijnbaar ordeloos haar gebaren ook, toch is er nooit een volledige breuk tussen haar persoon in rust en haar persoon in actie. Haar clown-zijn ontspringt harmonisch uit haar persoonlijkheid, terwijl mijn zoon slechts bruske gebaren maakt die niet in verband staan met onbedwingbare innerlijke drang. Of liever: er is wel een onbedwingbare drang tot gebaren maken en luidruchtig zijn, maar de vorm waarin hij het doet is niet direct aan zijn eigen drang ontsproten, en dus niet volledig in harmonie met wat hij is, met de som van zijn gebreken en kwaliteiten.

Ik breng mijn vacantie grotendeels lezend door. Mijn grootste genoegen bestaat er dan in, mij op de lectuur te kunnen concentreren ongehinderd door de achturendag. Het is dus enigszins begrijpelijk hoe ik in die periode aan alles wat ik opmerk literaire bedenkingen vastknoop en naar analogie met de literatuur zoek. Gij hebt waarschijnlijk reeds geraden dat in de loop van mijn gedachten het groepje kleuters groeide tot een groep dichters, en ik van daaruit aan literaire bewegingen in het algemeen begon te denken. De slechte vertoning door mijn zoon gegeven, zijn plagiërend gedrag, dreef mij naar een voor de leden van een groep, enigszins minachtend besluit:

„Er bestaan geen groepen, geen bewegingen, alleen persoonlijkheden die werken als een magneet". En hoe vluchtig ik ook mijn blikken liet gaan over de literaire geschiedenis, overal vond ik bewijzen voor mijn stelling: Zola, Kloos, Van Ostayen, Vermeylen waren de magneten die door hun kracht, de in hun jeugd aarzelende jongelingen naar zich toetrokken en hun een levensbeschouwing of een kunstopvatting opdrongen. Voor zijn eerste stappen heeft de kleuter zijn moeder nodig. Ook de artistenziel zoekt naar steun voor zijn

eerste wankele passen in een artistieke familie. Eens dat hij op eigen benen kan staan verlaat hij zijn geestelijke vader, en is de familie hem zelfs een hinder. Joris Karl Huysmans gaat de tegenovergestelde richting uit van Zola. Eens Paul Van Ostayen gestorven, is het voor een hele tijd in Vlaanderen gedaan met de excentrieke gedichten. En welke klank zou de beweging van tachtig in Zuid-Nederland hebben gehad zonder Vermeylen? Ik zie het zo: Buysse, Streuvels en Van de Woestijne zouden tóch groot werk hebben voortgebracht; alleen mensen met minder talent zouden minder of zelfs hoegenaamd niet hebben geschreven. Sterk uitgedrukt zou ik zeggen dat bewegingen of scholen in het leven worden geroepen om het naäpen te excuseren. Maar mijn eigen boutade maakt mij niet blind voor de waarheid: namelijk dat scholen, principsverklaringen, bewegingen en theorieën een noodzakelijke en onvermijdelijke achtergrond vormen voor de kunst. Zij zijn echter altijd het gevolg van de actie van een kunstenaar, nooit de oorzaak ervan.

Maar op deze wereld staat niets alleen, al het levende is met elkaar verbonden. De omgeving, het milieu, de tijd of wat ge maar wilt, bepaalt de actie van de dichter, produceert de magneet. Daarom zijn de doorslaggevende stromingen deze die door de economie aan de kunst worden opgedrongen. Renaissance, romantiek, naturalisme schijnen mij ontstaan te zijn door veranderde levensomstandigheden, of door het bewust worden van nieuwe en grotere bevolkingsgroepen. De talrijke zogezegde stromingen uit de laatste decennia zijn eerder het gevolg van het mondig worden van nieuwe generaties. De naäpers hebben nu cultuur en pretentie. Ze betrouwen op hun gezond verstand en stellen theorieën op. De bewegingen in de kunst zijn nu dikwijls het gevolg van de onnozelheden door prille jongelingen gedacht over uiterlijke vormen, en waarmee de kunstenaar later moet trachten zo goed en zo kwaad als het gaat overeen te komen.

Al nabootsend leert men. Maar voor goed werk, mag men niet meer naar anderen kijken, niet naar hun grimassen, niet naar hun theorieën. Kunst kan geen af-

gietsel zijn van kunst. Het moet uit de eerste hand van het leven zelf komen. En het leven zit binnen in ons. Wat van buiten uit komt kan alleen een voorlopige steun zijn. Uiteindelijk moet de kunstenaar alleen luisteren naar de stem die uit zijn eigen diepte komt.

Het water schijnt aan de oorsprong van het leven te liggen en de kinderen staan aan het begin ervan. Het is dus niet verwonderlijk dat ik met hun hulp, op zo'n zonnige vacantiedag, zo diep in het probleem kunst en kunstenaar ben doorgedrongen.

Lizzy Sara May

NOTITIES IN NAVOLGING VAN EEN KINDERHAND

zittend tussen zijden gespannen licht
zoekend de klank van een enkele roos

en het tijdmannetje dat doordraaft
het jaarvrouwtje struikelend van
maan naar maan zoekend
de klank van een enkele roos

zo gepluimd de hand
voor lippen zonder bladnerf

stroom stroomt tegen de snavel
tokkelend de stilte en zoekend
de klank van een enkele roos

— lijdmotief —
wereld wildernis wanhoop

zingend als een zinkend schip

BLUES VAN HET WRAK DER WRAKE

denk maar gerust
je bent van hooi
gezicht van gras
ogen flakkerende motten

denk maar gerust

ik ben de kelder
vol verborgen wapens
luwte voor een zwarte dag

denk maar gerust

want gescalpeerde boom ben ik
uitgelopen in de droom
het spiegelbeeld van moord

denk maar gerust

slagschaduwschip ben ik
een wrak der wrake vol fosfor
lichtend in de nacht

OVER PIJN ZINGEN

ik heb het gezien
het heupwiegen van de pijn
daar waar dronken daders
geen woorden meer spraken
waar hun adem de raderen aanzette
en het onheil graveerde
stervormig
in elkanders lendenen

— o de doodslag van de drums
zoals de slavenschepen zongen
zingen nog steeds de vlammendragers
op dit pyromaanse —

ik heb het gezien
het heupwiegen van de waanzin
de kalken ogen wijdopen
de mond een oververhitte oven
als de kogels ontwaken in de nacht
en zingen over pijn

Emmy Kerkhoff

FRANZ KAFKA

(Beknopte samenvatting van een lezing op 26 mei 1959 gehouden voor de Literaire Faculteitsvereniging te Groningen)

In zijn fijnzinnige rede over de moraal der philologie zegt Heeroma: „Men kan de mens niet kennen zonder met hem verbonden te zijn. Dat geldt zelfs al voor de taalkundige, die zich bezig houdt met de mens in zijn algemene kenbaarheid door het woord".[1] Hoeveel meer geldt dit nog voor de literairhistoricus, dat hij de mens, die zich in het kunstwerk openbaart, niet vermag te kennen, zonder met hem verbonden te zijn. Alleen deze verbondenheid waarborgt de behoedzaamheid, waarmee wij een literair werk in het algemeen moeten benaderen, en zeker het werk van een Franz Kafka. Het was immers zijn uitdrukkelijke wens, dat wij het grootste deel van zijn oeuvre niet zouden kennen; herhaaldelijk heeft hij zijn vriend Max Brod verzocht zijn manuscripten te vernietigen. Deze heeft echter daaraan niet voldaan.

Wie dieper in deze teksten doordringt, wordt door een grote schroom bevangen, omdat hij het gevoel heeft hier getuige te zijn van een bijna pijnlijke zelfonthulling. Dat het proza van Kafka in de moderne kunst een zeer bijzondere signatuur draagt is algemeen erkend, maar nog steeds zijn onderzoekers bezig dit bijzondere te ontraadselen, getuige vier belangwekkende studies die onlangs weer zijn verschenen.[2]

Er zijn werken waarvan we spontaan genieten, zonder de vraag naar hun oorsprong te stellen, zonder ons te bekommeren om de auteur en zijn leven — er zijn schrijvers, zoals Goethe, wier leven ons als een tweede kunstwerk aandoet—en er zijn auteurs bij wie leven en werk zó nauw met elkaar vervlochten zijn, dat het één slechts door middel van het ander doorzichtig wordt, omdat het werk zich als een afdruk van het leven

voordoet of omgekeerd het leven een negatief daarvan schijnt te zijn. Dit laatste is het geval bij Franz Kafka.

Aanvankelijk kunnen we pogen ons alleen aan zijn literair werk te houden, maar spoedig voelen we ons gedrongen zijn persoon en zijn leven als andere bladzijden van het werk ernaast te leggen. Wij moeten zijn scheppingen als een integrerend bestanddeel van zijn leven, ja, als zijn eigenlijke leven zien. Want zijn dagboeken, zuiver persoonlijke aantekeningen, brieven en dromen, meditaties zijn en fantasieën en literaire geschriften gaan continu in elkaar over en de grens tussen het één en het ander is door hem met opzet vervaagd. Leven en werk vormen een geheel.

Een ieder moet zich afvragen bij het bevreemdend en soms ontstellend karakter van deze teksten, wie de mens is die hier achter staat en hoe zijn levensomstandigheden waren. Er zijn twee van elkaar afwijkende gestalten van de persoon Kafka: één zoals hij zichzelf zag, die uit dagboeken, brieven en zijn verhalen te voorschijn treedt, en één zoals anderen hem zagen. Bij dit beeld speelt de stad Praag met haar lokale en geestelijke sfeer zo'n belangrijke rol, dat zijn vriend Willy Haas niet inziet, dat er nog één woord nodig is om Kafkas boeken te interpreteren. Hij zegt, dat hij geen van die duizenden studies begrijpt, die over Kafka geschreven zijn, omdat voor hem die het Praag van die tijd kent, ieder kommentaar overbodig is en de inhoud van het werk alleen maar vertroebelt.[3]

Zo weinig bemind als de jonge Rilke bij de Praagse schrijvers was, omdat hij iedereen door zijn snobisme afstootte, zo graag mocht men de beminnelijke eenvoudige Kafka, ondanks de glazen wand die hem altijd van de anderen scheidde. Willy Haas beschrijft hem als: „Ein feiner, delikater Jüngling, immer etwas schüchtern lächelnd, voll preziöser, merkwürdiger, aphoristischer Aeusserungen und nicht ohne den sichtbaren Wunsch, interessant zu erscheinen . . .Er konnte wundervolle Soloszenen spielen. Einmal traf ich ihn auf der Strasse. Wie geht es denn? fragte ich rein formell. Ach, ich könnte meinen Kopf auf Ihre Schulter legen und weinen, erwiderte er seufzend."

Inderdaad bezat Kafka een groot imiteertalent en het vermogen om telkens een ander te zijn. Toch is het juist, dat zijn contact met de medemens van begin af aan gestoord was, vooral zijn contact met vrouwen. Dit gevoel van vreemdheid en vervreemding kwam in de eerste plaats uit zijn aanleg voort, verder uit de sfeer in het ouderlijk huis, waar door de tyrannieke aard van zijn vader geen vertrouwen kon groeien, en later isoleerden zijn tere constitutie en zwakke gezondheid hem zelfs van zijn vrienden: „ . . . ich habe Liebende gern, aber ich kann nicht lieben . . . diejenigen, welche mich lieben, lieben mich, weil ich verlassen bin."

Vooral echter droeg de sfeer in het toenmalige Praag daartoe bij: hij was geen gelovige Jood, maar ook geen Christen, geen echte Tsjech en behoorde toch ook niet tot de Duitsers; in geen enkel milieu van Praag werd hij helemaal geaccepteerd. Zodoende sloot hij zich hoe langer hoe meer van alles en iedereen af. Hij zelf heeft in tal van meer of minder uitgewerkte beelden aan zijn levensgevoel vorm gegeven: nu eens voelt hij zich als een gevangene, die er naar verlangt om uit zijn oude cel in een nieuwe te worden gebracht; dan weer bevindt hij zich in een gevangeniscel waarvan één muur helemaal open is, maar die overigens iets heeft van een sarcophaag; of het leven is als in een mijn, waar de anderen onder steenmassa's bedolven zijn en stikken; hij staat buiten zonder te kunnen helpen, want hij is door puin van hen gescheiden. Soms lijkt het ook op een circustent, waar hij heimelijk door een opening naar binnen gluurt, hoewel dit verboden is. De mensen verkeren volgens Kafka in de situatie van treinreizigers, die in een donkere tunnel verongelukt zijn. Terecht brengt Max Brod in al zijn publicaties naar voren, dat onmiskenbaar ook een positief element bij Kafka aanwezig is, hoewel wij betwijfelen of dit zonder meer gelijkgesteld mag worden met het geloof in verlossing en goddelijke genade. Wel geeft hij toe, dat in de wereld van Kafka tegenover die ene straal van troost en licht onnoemelijk veel leed en onmenselijkheid staan.

Er zijn twee duidelijke wendingen in het leven van Kafka: in 1912, het jaar, dat ook door hemzelf als een beslissende ommekeer in zijn scheppend werk werd ervaren, en in het jaar 1917, waarin zich zijn longziekte manifesteerde. Tot 1912 beschouwde Kafka zijn literaire werkstukken slechts als beuzelarijen van een zakenman, die er geen nauwkeurige boekhouding op na houdt. Wat hij daarna produceert, verdient echter de naam van een uiterst nauwkeurige boekhouding over zichzelf met een radicale zelfcritiek en vol zelfkwelling. Zijn stijl wordt anders. Daarvóór was zijn taal nóg rijker aan beelden, het gebeuren nóg meer ineengestrengeld en daardoor verwarrender, zijn motieven talrijker en meer uiteenlopend, aldus Wagenbach in zijn waardevolle biografie. In dit jaar verschijnt ook het verhaal „Das Urteil" en daarin voor het eerst Kafkas conciese, sobere en logisch opgebouwde hypotaktische stijl: Wij geven een kleine proeve daarvan:

Versunken in die Nacht. So wie man manchmal den Kopf senkt, um nachzudenken, so ganz versunken sein in die Nacht. Ringsum schlafen die Menschen. Eine kleine Schauspielerei, eine unschuldige Selbsttäuschung, dass sie in Häusern schlafen, in festen Betten, unter festem Dach, ausgestreckt oder geduckt auf Matratzen, in Tüchern, unter Decken, in Wirklichkeit haben sie sich zusammengefunden wie damals einmal und wie später in wüster Gegend, ein Lager im Freien, eine unübersehbare Zahl Menschen, ein Heer, ein Volk, unter kaltem Himmel auf kalter Erde, hingeworfen wo man früher stand, die Stirn auf den Arm gedrückt, das Gesicht gegen den Boden hin, ruhig atmend. Und du wachst, bist einer der Wächter, findest den nächsten durch Schwenken des brennenden Holzes aus dem Reisighaufen neben dir. Warum wachst du? Einer muss wachen, heisst es. Einer muss da sein.

In 1917, het jaar dus waarin hij met zijn longaandoening geconfronteerd wordt, is waarschijnlijk de bundel „Der Landarzt" ontstaan, en „Der Jäger Gracchus", een prachtig stuk proza, bestaande uit twee fragmenten, die in het bijzonder belangrijke boek van Emrich overtuigend worden geïnterpreteerd.

Wij komen nog even terug op de betekenis die Praag voor Kafka heeft en op het gevoel van vreemdheid, dat innerlijk en uiterlijk zijn leven bepaalt. Dit geldt namelijk evenzeer voor de in Praag gesproken taal: het Duits was daar een vreemd, niet-inheems element. Door de stedelingen werd er een soort boeken-Duits gesproken temidden van een plattelandsbevolking, die Tsjechisch sprak. De stadsbewoners bezigen dus een intellektueel Duits, dat dialektische vormen en autochthone uitdrukkingen mist. Als er al dialekt wordt gesproken, is het Weens, of in de dagelijkse omgang een mengsel van Duits en Tsjechisch. In de Joodse families komt daar nog de invloed van het Jiddisch bij; Kafkas vader gebruikte hier en daar een wending uit dit jargon. De dichter Rilke schrijft zelfs, dat wie in Praag opgegroeid is, van kindsaf aan gevoed is met een bedorven afval van taal. Toch is dit Duits niet alleen droog, dor en verschraald, want daarnaast ontluiken — zoals Wagenbach aantoont — in de broeikasatmosfeer van de Praagse schrijverskringen evengoed bloemen van een weelderige fantastische en romantisch overdreven woordkunst, zoals deze zelfs het vroege oeuvre van een Rilke ontsieren. Men moet erkennen, dat Franz Kafka er in geslaagd is, zich distanciërend van de bombast van zijn literaire tijdgenoten, op de bodem van het Praagse Duits een zeer persoonlijke schrijfwijze te kweken, die van bijna alle lokale invloeden gezuiverd is — een taal tenslotte, waar ondanks de vele herhalingen geen overbodig woord in staat; eerder te weinig, zodat dit proza als het ware om een kommentaar schreeuwt. Zij dient Kafka louter en alleen als een instrument van reproductie voor zijn herinneringen, voor de droombeelden en fantasma's van zijn speelse, grillige geest. Hij houdt de taal aan haar woord, hij neemt de uitdrukkingen zó letterlijk, dat het beeld onmiddellijk uit het woord te voorschijn komt en een reeks van nieuwe beelden oproept. Wij wijzen hier op een kleine schets uit „Beschreibung eines Kampfes", p. 27/28, die als 't ware onder het speelse manoeuvreren met het woordje „niemand" ontstaat. Overigens mogen wij de invloed niet vergeten die Kaf-

kas juridische studie op zijn emotieloos zakelijke stijl heeft uitgeoefend, naast zijn ambtelijke funktie op het kantoor van een verzekeringsmaatschappij.

Kafka schrijft niet gemakkelijk. Hoeveel krachtsinspanning het hem kost, blijkt uit een aantekening van hemzelf: hij dicteert een akte aan een typiste op kantoor en zoekt naar een bepaald woord:

Endlich habe ich das Wort „brandmarken" und den dazugehörigen Satz, halte alles aber noch im Mund mit einem Ekel und Schamgefühl, wie wenn es rohes Fleisch, aus mir geschnittenes Fleisch wäre (solche Mühe hat es mich gekostet). Endlich sage ich es, behalte aber den grossen Schrecken, dass zu einer dichterischen Arbeit alles in mir bereit ist und eine solche Arbeit eine himmlische Auflösung und ein wirkliches Lebendigwerden für mich wäre, während ich hier im Bureau um eines so elenden Aktenstückes willen einen solch eines Glückes fähigen Körper um ein Stück seines Fleisches berauben muss.

Hoeveel kracht is er niet voor nodig geweest het eigen ik zo scherp te objectiveren, al die innerlijke strijd op te tekenen en in duizendvoudige beelden vast te leggen. Overigens begrijpt hij niet, dat die kracht hem als een genade geschonken wordt, juist op het ogenblik als de pijn zijn krachten tot in het diepst van zijn wezen uitgeput heeft en dat hij dan nog in staat is die pijn in woorden uit te drukken en deze op papier te zetten.

Is Kafkas daad op het gebied van de taal een eigen vormgeving van het Praagse Duits, achter de wereld van zijn verhalen rijst de architectuur op van de Praagse binnenstad met de oude kriskras doorelkaarlopende straatjes en stegen, bruggen en trappen, waarin de structuur van zijn eigen innerlijk zichtbaar wordt. Het zijn vooral trappen, die steeds weerkeren. In zijn dagboek staat: „Der Anblick von Stiegen ergreift mich heute so" . . . en in één van zijn prozastukken: „Findest du also nichts hier auf den Gängen, öffne die Türen, findest du nichts hinter diesen Türen, gibt es neue Stockwerke, findest du oben nichts, es ist keine Not, schwinge dich neue Treppen hinauf. So-

lange du nicht zu steigen aufhörst, hören die Stufen nicht auf, unter deinen steigenden Füssen wachsen sie aufwärts".

Bij die trappen behoort beweging, de op en neer gaande beweging van boden, assistenten, jagers, zoekende mensen, die klimmen en dalen, nu eens boven, dan weer beneden zijn, nu links, dan rechts; altijd op weg, hun doel nooit bereikend. Het is de beweging van de eeuwige zoeker, die nooit vindt — van de rusteloze zwerver, die nooit aankomt — van hem, die aanklopt, maar niet wordt opengedaan — van de veroordeelde, die zich onschuldig-schuldig weet; kortom van allen die vergeefse moeite doen en niet kunnen verwezenlijken, waarnaar zij streven: het bereiken van een onderdak in „Amerika", het brengen van de geheime boodschap in „Die kaiserliche Botschaft", de verdediging in het „Prozess", de veilige aanstelling in het „Schloss", het overwinnen van de barre eenzaamheid door de liefde.

Bij alle eenheid en herhaling op het monomane af van deze ruimtelijk-psychische motieven is de genuanceerde rijkdom van vormen, waarmee de dichter de voortdurende beweging-zonder-vooruit-te-komen weet op te roepen, bewonderenswaardig: de paardrijdster, die in de arena van het circus voortgejaagd wordt; de eindeloze colonnes van marcherende soldaten; de heen en weer rennende koeriers en — de jager Gracchus, die stuurloos over de wateren vaart. Ook hij klimt op een oneindige trap, die zich tussen twee werelden bevindt.

Dit verhaal heeft Wilhelm Emrich als uitgangspunt voor zijn interpretatie van een bepaalde grondstructuur in Kafkas werken gekozen, nl. de structuur van de twee werelden. Hij meent, dat daarin in diepste wezen de persoonlijke situatie van de mens Kafka en de algemene situatie van de mens in onze tijd is uitgedrukt. (Dat we de jager Gracchus evenals vele andere figuren in Kafkas vertellingen met hemzelf mogen vereenzelvigen, wordt al zuiver formeel bewezen door de naam die hij draagt. De latijnse vorm „graculus" betekent kraai of kauwtje, evenals het tsjechische „kavka".)

Die twee werelden zijn de reëel-empirische wereld van twijfel, leugen en schijn, een chaotisch verwrongen wereld die wij maar al te goed kennen, en de universele wereld van het ware zijn, van orde en samenhang, waar zekerheid bestaat. We mogen ons echter onder de tweede wereld bij Kafka geen transcendente of bovenaardse wereld in religieuze zin voorstellen — beide werelden doordringen elkaar. Maar ze kunnen elkaar niet begrijpen, zoals ook de mensen in Kafkas boeken elkaar niet begrijpen en langs elkaar heen praten. De jager Gracchus is — evenals Kafka — in geen van beide werelden thuis, maar leeft in een soort niemandsland — overal en nergens. Een grensgebied tussen eenzaamheid en gemeenschap, waarbij vergeleken Robinsons verlaten eiland een land van leven en schoonheid moet zijn, zo staat in Kafkas dagboek. — De jager is een dode en toch van het rijk der doden uitgesloten, hij vaart stuurloos rond op de wateren der aarde evenwel zonder tot de levenden te behoren — een zwerver tussen twee werelden — hij is levend-dood. De oorzaak daarvan is een verzuim: een verkeerde wending van het roer, een even afgeleid zijn, een lichte vermoeidheid, een kleine onoplettendheid, verstrooidheid of vergeetachtigheid. Daarna komt dan het verbijsterende ontwaken, de gewone wereld is voor deze wezens ontwricht. Er is daar geen plaats voor hen, ze zijn gedesoriënteerd.

Tot zover Kafkas individuele situatie. En de algemene situatie van de mens in onze tijd, zoals hij die ziet? De mensen van nu hebben wel een besef van het universele, maar het is niet nauwkeurig te bepalen. Ze hebben het veel te druk en het leven is te kort voor hen om zich bezig te houden met dat waar het eigenlijk op aan komt. Het vanzelfsprekende en onvoorwaardelijke geloof en het éne vaste wereldbeeld van vroeger zijn verdwenen. Het universele heeft voor velen geen naam en geen gestalte meer. Kafka wil die onvolmaakte wereld in haar veelsoortigheid afbeelden, maar tegelijk stelt hij de critische vraag naar het waarom der dingen en de zinvolle samenhang van het geheel. Immers, het is alleen mogelijk te leven, wanneer we in een

zin van het leven geloven, hoewel ook dit volgens hem naar menselijke maatstaf onmogelijk is.

De kunstenaar Kafka tracht de totaliteit van het leven te grijpen door een eindeloze opsomming van verschijnselen. Die hele reeks van vreemde wezens, hybride schepselen, groteske combinaties van mens en dier en van mens en ding, gebeurtenissen en handelingen zijn één grandioze maar altijd vergeefse poging het leven in al zijn perspectieven te omvatten. De werkelijkheid wordt in waarnemingselementen ontbonden en zij vervluchtigt in impressies; een opvatting die overeenkomt met de theorieën van de fysicus Ernst Mach, die destijds in Praag doceerde. — In de schilderkunst van het impressionisme is deze werkelijkheid gevangen als een wereld, die trilt van kleur en licht.

Maar Kafka gaat een stap verder door het zijnde ook kwalitatief te bepalen: hij legt zich niet op één mogelijkheid vast, maar laat alle denkbare mogelijkheden open. Hij relativeert. De lezer verkeert dus steeds in onzekerheid. De felle waarheidszoeker Kafka hoopt door deze relativering het wezen der dingen, het universele, meer te benaderen dan door een eenzijdig vastgelegde, dus beperkte visie.

Als een ander middel van vormgeving fungeert de opheffing van tijd, ruimte en causaliteit. De theorieën van Albert Einstein en Max Planck, waarmee Kafka in Praag in aanraking kwam, zijn hieraan niet vreemd.

De bedoeling van beide technieken is, onze oppervlakkige kijk op de realiteit te corrigeren. Kafka is nl. zijn leven lang in twijfel, of zintuigen en verstand ons wel een juiste voorstelling van de werkelijkheid des levens geven. (Hij verwondert er zich over, hoe stellig overtuigd andere mensen soms zijn: een borrelglas op tafel staat voor hen zo vast, zegt hij, als een monument, terwijl de dingen voor hem als dwarrelende sneeuw vergaan). Onvermoeid blijft hij zoeken naar de sleutel voor de waarheid, want hij gelooft, dat het zeer wel mogelijk is: . . . dass die Herrlichkeit des Lebens um jeden und immer in ihrer ganzen Fülle bereit liegt, aber verhängt, in der Tiefe, unsichtbar, sehr weit. Aber sie liegt dort, nicht feindselig, nicht wider-

willig, nicht taub. Ruft man sie mit dem richtigen Wort, beim richtigen Namen, dann kommt sie. Das ist das Wesen der Zauberei, die nicht schafft, sondern ruft".

1 K. Heeroma, Moraal der Filologie, Groningen 1956.
2 Max Brod, Verzweiflung und Erlösung im Werk Franz Kafkas, Frankfurt a. M. 1959; Wilhelm Emrich, Franz Kafka, Bonn 1958; Joseph Strelka, Kafka, Musil, Broch und die Entwicklung des modernen Romans, Wien-Hannover-Basel z.j. (1959); Klaus Wagenbach, Franz Kafka, Eine Biographie seiner Jugend 1883-1912, Bern 1958.
3 Willy Haas, Die literarische Welt, Erinnerungen, München 1957.

W. F. Wertheim

GIELEN, GIEREN EN GRIENEN

In het decembernummer van onze dertiende jaargang (1958) drukten wij een brief af van Prof. Dr. Jos. J. Gielen over de gebeurtenissen rondom de benoemingen aan de Faculteit der Politieke en Sociale Wetenschappen der Amsterdamse Universiteit in het jaar 1948. Prof. Gielen ontkende daarbij, dat de bekrachtiging door de Kroon aan de benoeming van Dr. J. Suys zou zijn onthouden op grond van „verdenking van communisme". De werkelijke reden voor de onthouding van de bekrachtiging aan de benoemingen door de Gemeenteraad (betreffende de heren Kleerekoper, Presser en Suys) zou zijn geweest: „dat aan een openbare universiteit niet een dergelijke eenzijdigheid bij de benoemingen mocht worden betracht als uit de vier toen benoemde bleek" (de vierde hier bedoelde was Dr. Baschwitz, wiens benoeming wel aanstonds bekrachtigd werd). Aangezien met de „eenzijdigheid" bepaald niet wetenschappelijke eenzijdigheid kon zijn bedoeld, daar men moeilijk sterker uiteenlopende wetenschappelijke figuren dan de vier benoemden zou

kunnen vinden, was het duidelijk, dat, hoe dan ook, Gielen moest bedoelen: politieke eenzijdigheid. Ik meende dan ook, in mijn artikel „Universitaire benoemingen en universitaire vrijheid" in het tijdschrift *Universiteit en Hogeschool* (Jaargang V No.3, januari 1959) het volste recht te hebben, te stellen, dat de bewuste benoemingen niet waren bekrachtigd, „formeel omdat de betrokkenen waren benoemd op grond van een éénmansvoordracht, maar in feite omdat de bewindsman bezwaren had in verband met de politieke gezindheid van de door de Raad benoemden". Ik verwees hierbij naar de brief van Dr. Gielen met onderschrift van Romein, gepubliceerd in „De Nieuwe Stem".

Maar Prof. Gielen is weer niet tevreden. In *Universiteit en Hogeschool* (Jaargang VI No. 1, october 1959, pag. 31) schrijft hij nu letterlijk:

„Ik moet hiertegen bezwaren maken, omdat door de betr. passage en de daarbij behorende noot een volkomen onjuist beeld van het gebeurde in 1948 wordt gegeven. Er zijn geen bezwaren gemaakt tegen „de politieke gezindheid der voorgedragenen", ook niet „in feite", maar tegen de duidelijke partijpolitieke voordrachten die gedaan waren: men moest blijkbaar links socialistisch zijn! De benoemingen van andere, niet tot deze partij-politieke richting behorende figuren, aan andere universiteiten later, alsmede (tenminste) één hoge wetenschappelijke onderscheiding door een objektieve instantie, hebben de zakelijke juistheid van mijn toenmalig standpunt afdoende bewezen. Niet de ondergetekende, maar de instantie die in eerste aanleg de voordracht maakte, zou m.i. door Prof. Wertheim onderhanden genomen moeten zijn! Men kan daarover uiteraard van mening verschillen, maar Prof. W. trekt uit de m.i. onjuiste redenering van Prof. Romein in „De Nieuwe Stem" opnieuw een onjuistheid.

In ieder geval is de veronderstelling van een „politieke" beslissing mijnerzijds in de zin zoals Prof. W. die veroordeelt, voor 100 procent onjuist t.a.v. het geval waarin hij mij betrekt."

Wij laten het aan de oplettende lezer over om te be-

slissen, of mijn door Dr. Gielen bestreden zin nu voor 100 procent onjuist of voor 100 procent juist blijkt te zijn. Belangrijker is, dat Dr. Gielen nu openlijk een beschuldiging heeft geuit aan het adres van degenen, die in 1947 de betreffende voordrachten hadden opgesteld, en wel het College van Curatoren van de Amsterdamse Universiteit, toenmaals samengesteld uit Mr. A. J. d'Ailly, Mr. W. G. A. van Sonsbeeck, Dr. J. C. Went, Dr. C. T. van Valkenburg, Mr. G. van Hall, Prof. Dr. H. R. Kruyt en Mevrouw H. F. Kuiper-Talma Stheeman. Deze voordrachten, die waren ingediend op unanieme aanbeveling van de Commissie uit de Senaat van de Amsterdamse Universiteit ter voorbereiding van de nieuwe Faculteit, zouden dus zijn opgesteld, aldus de oud-minister, niet op wetenschappelijke, maar op „partij-politieke" gronden. Dit is, uit de mond van de oud-bewindsman, een uiterst krasse en beledigende beschuldiging, waartegen de aangeklaagde instanties zelf zullen dienen op te komen — als zij althans de figuur van Dr. Gielen bereid zijn au serieux te nemen.

Maar het is voor ons nuttig, eens een keer op zo onthullende wijze te ondervinden wat voor dwaze denkbeelden Den Haag en Nijmegen er op na houden over „rood Amsterdam". Misschien gaat sommigen dan een licht op, waarom het allemaal zo stroef gaat met onze tunnelbouw. Het zou om te gieren zijn, als het niet, voor een der getroffen personen, dodelijke ernst ware geworden.

Laten wij dus, op zijn allerzachtst zeggen, dat het om te huilen is. Tranen om Amsterdam — maar evengoed om Den Haag en Nijmegen.

Het wachten is nu weer op nieuwe ministeriële onthullingen.

A. Marja

GRESHOFFELIJKHEDEN

Met zijn recente roman *De Nikkers* heeft de vlaamse schrijver Piet van Aken een genadeloos requisitoir geleverd tegen kolonialisme en rassendiscriminatie. Het boek speelt in Kongo en bevat het in de ik-vorm gestelde relaas van een bijzonder onguur individu, Robert Meermans, die niet alleen erg „handig" met kleurlingen weet om te gaan, maar ook de sexuële frustratie vertoont, die bij rassenkwesties haast altijd een rol speelt, en waarzonder de lynchpartijen in Amerika voor de betrokken misdadigers heel wat minder opwindend zouden zijn! Hij is een man, die „nikkers" haat en veracht, hen weet uit te buiten, en tegelijk zijn pleziertjes wel wil beleven met een mooi, donkerhuidig meisje, tegenover wie hij — hoe kan het anders? — als een ploert optreedt.

Het is een boek geworden dat mij beslist heel wat sterker lijkt dan Van Akens vorige roman *De wilde jaren,* waarin hij het „nozem-probleem" stelde, zonder dat hem dit gelukte. Ik merk dit op, om niet de indruk te wekken à tort et à travers een bewonderaar van zijn werk te zijn.

Ik heb echter mijn ogen uitgewreven, toen ik in de haagse krant *Het Vaderland* d.d. 30-1-60 de uitvoerige kritiek las, die Greshoff aan *De Nikkers* heeft gewijd. Mijn ogen uitgewreven en niet alleen maar gelachen, zoals meestal bij Greshoff's schrijfsels in dit blad, die, geloof ik, alleen nog door ex-KNIL-officieren en een bepaald soort haagse dames au sérieux worden genomen. Met literatuur-kritiek hebben ze weinig te maken, maar in de loop der jaren heeft men er heel wat uit kunnen vernemen, bij voorbeeld dat de heer Greshoff een hekel heeft aan amsterdamse tramconducteurs, dat hij tegen sexuële voorlichting is en dat men de echtgenote van Adriaan van der Veen niet mag tutoyeren. Voorts dat hij *Eenzaam maar niet alleen* letterkundig een bijzonder waardevol boek vindt. Wat dit laatste betreft: men mompelt, dat hij zo graag weer eens een ridderorde op de borst gespeld zou krij-

gen, maar dat kan best vuige laster zijn.

Minder vuig en lasterlijk evenwel dan wat Greshoff zich in zijn artikel over Van Aken meent te kunnen permitteren! Om te beginnen beweert hij — en we zullen het nu maar niet hebben over zijn eigen houding ten aanzien van de Zuid-Afrikaanse apartheidspolitiek — dat hij alleen al bij het lezen van de titel „nikkers" „moest strijden tegen een weerzin, welke mij noopte het boek ongelezen in de prullemand te werpen", waarna hij een halve kolom volschrijft om te betogen dat nòch in Amerika, nòch in Zuid-Afrika een blanke dit woord ooit in de mond zal nemen, zo fatsoenlijk is men daar! Dit kan men voor kennisgeving aannemen, maar het boek speelt in *Kongo,* en nergens blijkt, dat Greshoff ten aanzien van de toestanden daar ook als „insider" vermag te spreken. Wat hierop volgt is al erger: „Piet van Aken, *die als rood bekend staat* (cursiveringen in Greshoff's tekst van mij, A.M.) kan het niet over zijn hart verkrijgen over zijn tijdgenoten, medemensen, ja medeburgers, die een andere huidskleur vertonen dan hij, anders dan met schimp- en scheldwoorden te spreken". Ik kan niet teveel citeren, maar hier gaat de kritikus *bijna een hele kolom door met aan Piet van Aken toe te schrijven wat zijn abjekte hoofdfiguur denkt en doet!* „Aha", zeggen de KNIL-lezers en de haagse dames, „die Piet van Aken is rood èn hij is een neger-hater. We hebben het altijd wel gedacht!" Om te bewijzen dat ik niet overdrijf toch nog één citaatje. Na over een met name genoemde kleurling te hebben gesproken, die doctor in de geschiedenis werd en nederlands consul, concludeert Greshoff: Deze man „zou ik voor geen vele tientallen Piet van Akens willen ruilen. *Voor de Piet van Akens die van deze bekwame en hoogstaande man alleen maar met minachting zouden spreken als van de nikker-consul".*

Lachen kunnen we toch wel even als Greshoff vertelt: „Naar de Zuid-Afrikaanse minister van Buitenlandse Zaken mij *persoonlijk* aan een lunch meedeelde (ik had gedacht dat hij dat via de kellner zou doen! A.M.) wordt er door communistische agenten in Zuid-Afrika meer gestookt dan men elders schijnt te ver-

moeden. *De personen van Van Aken spelen dapper in de kaart van die agenten*". Hier kan ik alleen maar op zeggen dat ik aan een souper *persoonlijk* aan een van mijn hogere vriendjes bij onze roemruchte B.V.D. heb verzocht binnenkort toch vooral de rechercheur Klein eens naar Kongo te willen zenden, om deze gevaarlijke romanhelden duchtig in de gaten te houden en hen onmiddellijk op een zwarte lijst te plaatsen! Het lachen vergaat me echter weer bij het slot van Greshoff's artikel, waar hij de roman, die bij lezing eenvoudig niet verkeerd te begrijpen valt, als volgt durft te karakteriseren: „Hoe zulk een boek, in deze tijd, gedrukt en uitgegeven kan worden is mij een raadsel. *Het had echter wonderwel in het Duitsland van Hitler gepast. Deze rassenhaat zou daar opgeld gedaan hebben.*" Verbazen doet mij dit overigens niet, want van Kongo moge Greshoff dan weinig benul hebben, ik heb altijd het gevoel gehad, dat hij het rijk van Hitler een beetje mee heeft helpen stichten! Schreef hij niet in het in 1925 verschenen boekje *Dichters in het koffijhuis* over een café in Leipzig: „Het is echter kenmerkend voor de „intellectualiteit" van de Leipziger „intellectuelen" dat de *revolutionnaire, joodsche* organen er vaker en liever geconsulteerd worden *dan de uitingen van rede en recht*" en over de joodse schrijver Franz Werfel: „Toen werd hij belachelijk, de voordrager, met zijn roode, ronde hoofdje, met zijn kleffe krulhaartjes en zijn ongemakkelijke gebaren. Het succes was groot. *Zooals te verwachten viel van een publiek gerecruteerd uit het Café des Westens en het „intellectueele" jodendom van Berlijn!*"

Greshoff maakt zich bezorgd over de invloed van fiktieve figuren op de communistische spionnen in een ander werelddeel. Ik daarentegen, verheug mij over de hartverheffende wijze, waarop hier een nederlands kritikus de in onze tijd immers zo gewilde kulturele betrekkingen met onze zuiderburen en Benelux-partners stimuleert en verstevigt. Hij moet inderdaad weer eens een ridderorde hebben! Wat zeg ik? Hij moet in de adelstand worden verheven, met het recht voortaan de titel te voeren van Graaf Grunshoff van de Nikkers.

WAAR HET OP NEERKOMT

Enkele minuten met Verspoor en Brandt Corstius

Maatstaf staat er vol van. Literair en universitair Nederland hebben hun zo lang reeds ontbeerde rel die veel goed maakt van de schade aangericht door de droogte in de afgelopen zomer. Heeft David Goliath geveld? Een verwoede kleine Spaanse toreador met bloedrode mantilla de grote stier gedood in de Haagse arena? Het heeft zich integendeel afgespeeld bij de stoep van de universiteit op het stille pleintje te Utrecht, waar plotseling een onvoorzien bloedbad werd aangericht. Terwijl aller ogen in Nederland nog in spanning gevestigd waren op het conclave der Leidse studenten of reeds de pers de keuze bekend zou mogen maken van de Architecten geroepen voor de Wederopbouw van Societeit Minerva; terwijl de Amsterdamse kinderrechter zich opmaakte om P.C. met een draai om de oren te straffen alvorens de doodstraf uit te spreken over Lunshoff, die zich reeds gedoodverfd dacht als opvolger van Luns, en terwijl men zich algemeen afvroeg of er nog meer vrouwelijke hoogleraren in Wageningen moesten vallen door de schoten van wraakzuchtige Oosteuropese landbouwstudenten, steeg een kreet van vergelijkende ontzetting op over het bloedige drama te Utrecht.

Waar komt het nu eigenlijk op neer? Dolf Verspoor heeft zijn werk aan de vertaling van Nederlandse poëzie, dat zeer goed aangeschreven staat, geruime tijd onderbroken en met geen vlooien schuwende ijver, en een tot leedvermaak aangroeiende bittere wellust van dat-weet-ik-beter-dan-jij-hooggeleerde (een woord in de Nederlandse taal meestal gebruikt als inleiding om iets onaangenaams te zeggen) alle mogelijke en onmogelijke vergissingen uit het werk van B.C. op tafel uitgespreid. Brandt Corstius, die de laatste jaren in een soort stenguntempo publikaties afvuurde, bezeten van de drang om de literatuur te zien en te beschrijven als

„one world or none", blijkt ten prooi gevallen aan de ziekte van deze tijd, de haast die zoveel bladen volschrijft dat het uitgesloten is daar zelf een onbeschreven blad bij te blijven. Toch heeft hij een in ons land zeldzame poging ondernomen om de verschijnselen der letteren ook in een de landsgrenzen te buitengaand verband te gaan zien. Hij zal daarbij misschien enige opluchting kunnen vinden in de frivole gedachte dat literatuur eigenlijk niet eens bestaat behalve dan als een bedrijf achteraf, een sorteringsbedrijf van de werken die men voor kunstwerken houdt en waarvan de beschrijving meestal nog slechts de prehistorie bevat. Afziende van alle sombere ijver of naijver zouden beiden, al verhalende en al vertalende wat er ver en nabij geschreven is, een goede kans blijven maken een glimp te aanschouwen van het morgenlicht der onuitsprekelijk schuwe Muze.

A.D.

Het „portret" van de maand

DE DUIMZUIGER H. A. L(UNSHOF)

Het zal ieder duidelijk zijn dat hier met „portret" niet het geschrevene is bedoeld maar de beschreven persoon. In het geval Lunshof heeft deze persoon bovendien zo weinig te betekenen dat men eigenlijk beter van de zaak-Lunshof kan spreken. Maar deze zaak is langzamerhand zo ernstig dat men zelfs zijn persoon au sérieux moet gaan nemen, wat anders niemand doen zou. Men heeft zijn leugencampagnes au sérieux te nemen zoals men dat ook het anti-semitisme heeft te doen zelfs als het door nozems bedreven wordt. Het geschrijf van H.A.L. is een veel gebruikte doping, in de handel gebracht door een zaak die niet beter is dan de zijne maar wel groter: Elseviers Weekblad. Van deze poppenkast achter de Dam gaat een zeer schadelijke invloed uit op onvolwassen lezers, en daartoe levert H.A.L. een belangrijke bijdrage. Als ik het „portret" H.A.L. bekijk, vraag ik mij steeds weer af waar hij mij toch aan doet denken. Hij is een kind in de boosheid vergeleken bij de incarnaties van het kwade als bijv. de grote nazi's waren. Maar met kinderen in de boosheid is het oppassen, zij zijn de ondergeschoven kinderen van den boze. Van Himmler is bekend dat hij geen kind kwaad zou doen maar enkel zijn beroep van massamoordenaar plichtgetrouw uitvoerde, zijn „goedhartigheid" verdient nog beruchter te zijn dan zijn duivelsheid. Maar wij spraken over H.A.L. en deze is zeker geen duivel, hij is geen onmens maar ook geen mens, hij houdt ook niet gelijk de mens op aarde het midden tussen engel en duivel, of het zou moeten zijn tussen een bazuinengeltje en een bazuinduiveltje. Aan het laatste doet hij mij denken. Een bazuinduiveltje met een doordringende toeter, als van ver over tijd en over hun toeren feestvierende kinderen. Hij is de door Elseviers Weekblad op zijn toeter getracteerde bazuinengel, en blaast van dat tractement zijn wangen week in week uit vol dat de grootste blaaskaak er niets bij

is. En zoals alle over tijd feestende kinderen vervelend worden, is hij uiterst hinderlijk voor ieder tot wie zijn verdwaasd getoeter doordringt. Bovendien is hij ruzieachtig en slechtgehumeurd, door het brok progressiviteit dat hij bij zijn aanstelling ingeslikt heeft en dat hem slecht verteerd zwaar op de maag ligt. Men heeft hem onze kleine McCarthy genoemd, inderdaad doet hij daar wel in zakformaat aan denken, en dat heeft nu eens niet in P.C. gestaan maar in de N.R.C., die algemeen voor gematigder wordt gehouden dan het nu ook niet zo engelachtige amsterdamse blaadje van jeugdige schreeuwlelijken en relletjeszoekers. Niemand zal dezen voor fijne luiden houden, maar H.A.L's kapitale vergissing is dat hij zich dankzij E.W.'s kapitaal voor fijner hield dan zij. En waande dat de nederlandse rechtspraak geen verschil zou zien tussen broddronken kwajongensachtigheid en kwaadaardige onbetrouwbaarheid. Mr. Stheeman heeft misschien zelf niet beseft welk een tact hij opbracht toen hij de partijen in het kort geding taxeerde en vond dat men P.C. bars moest toespreken maar E.W. behoorde te veroordelen.

H.A.L. heeft niet begrepen dat men P.C. van alles betichten kan maar dat men het kwaad van het antisemitisme bij hen net zo min moet zoeken als bij hem zelf een oprechte verdediging van verdrukten en vervolgden. Hij mag dan veel kleiner zijn dan McCarthy was, zijn domheid is toch wel veel groter. Waar doet hij mij toch aan denken behalve aan een verkeerd soort Holland-Amerika Lijn? Aan een joy-rider die gaat toeren met andermans reputatie en deze aan brokken rijdt? Te veel eer. Dit zou men desnoods op P.C., kunnen toepassen. Maar H.A.L.'s hetze van verdachtmaking tegen de schrijfster Beb Vuyk bijv. wie hij niet eens als inktlap kan dienen om haar pen aan af te vegen, had de kwalijke opzet haar uit het land te verdrijven dat haar liever bekroond dan beklad moge zien. H.A.L. besmeurt reputaties liever met aantijgingen waar letterlijk geen woord van waar is. Waar doet hij mij toch aan denken? Tussen geen engel en duivel houdt hij het midden maar tussen een larmoyante sunny boy

en een angry baby die tot op middelbare leeftijd het duimzuigen niet heeft kunnen afleren en van deze kwalijke gewoonte een goedbetaald beroep heeft gemaakt.

A.D.

KORT BESTEK

EEN UITGEVERS-STANDPUNT

Amsterdam, sprokkelmaand 1960

Aan een uitgever,

op mijn aanvrage van een besprekingsexemplaar van enkele van Uw culturele uitgaven mocht ik uw weigering in goede orde ontvangen. Ik heb U altijd voor een uitgever gehouden die oprecht belang stelt in de literatuur en niet evengoed in cokes, naaigaren of citroenen zou kunnen handelen als boeken uitgeven. Uw kruideniers-standpunt stelt mij dan ook teleur. Het doet mee aan een „trahison des clercs", ik achtte U daarvoor te goed. Gij weegt de waarde van het oordeel af naar het materieel effect waarop Gij het taxeert. Als ik U een welgemeende tip mag geven, laat mij U dan wijzen op veelgelezen bladen als E.W. en de Tel. (de afkortingen spreken voor zichzelf), maar misschien behoef ik Uw aandacht daar niet op te vestigen. Wel is U misschien ontgaan, dat er ook een disqualificatie van de recensent uit valt op te maken, wanneer U niets gelegen blijkt te zijn aan het oordeel van de enkelen wier belangstelling hen in staat stelt zulke beschouwelijke uitgaven op hun waarde te schatten en die zich bereid verklaren daar aandacht voor te vragen. Dat dit U geen recensie-exemplaar waard is, dunkt mij een averechts uitgevers-standpunt. Door zijn bereidheid met „niet nodig" te beantwoorden verlaagt U de recensent tot de kleine neringdoende van wie aan de deur niet wordt gekocht, omdat U zich alleen met de groothandel inlaat. Ik waardeer echter Uwe bijzondere attentie mij het goedkoopste van de aangevraagde

werkjes te willen toezenden. Ik zie in deze goedgeefsheid een blijk van Uw goede wil. Bovendien biedt Gij mij hiermede op kiese wijze de gelegenheid uit te rekenen, hoeveel mijn oordeel U waard is. Uw prijslijst raadplegend zie ik dat het verschil ligt tussen *f* 2,50 en *f* 12,50 en wat mijn oordeel U waard is ligt dus ergens tussen geen-cent blijkens de weigering van het ene boek of ruimer genomen in elk geval minder dan een tientje blijkens Uw gebleken bereidwilligheid met het andere boek, dat ik U echter als blijk van meeleven en begrip voor Uw moeilijkheden hierbij terugzend. Laat ons op de kleintjes passen, in deze grote tijd —, met deze vereniging van twee citaten tot één krachtige leuze zend ik U mijn beste wensen voor het heil onzer letteren, van huis tot uitgevershuis Uw

A.D.

NOG EEN UITGEVERS-STANDPUNT

Ergens te eniger tijd

Aan een andere uitgever,

verwondert U zich dat ik ik mijn brieven aan U niet meer dateer? Gij hebt U onlangs voor onze letteren wederom verdienstelijk gemaakt met de uitgave van een verrassend poëzie-debuut. Maar Gij oordeelde het niet nodig het jaar van verschijnen daarbij te vermelden. Of zelfs niet gewenst, Gij hebt daar wellicht Uw redenen voor? Er zijn tal van uitgevers die hun uitgaven geblinddoekt de tijd in laten gaan. Uit de vaste overtuiging dat het werk toch voor de eeuwigheid geschreven is? Doet het jaar van de goede wijn er niet toe? Waarom verloochent U de waarde van Uw eigen uitgaven door ze op primitieve wijze buiten de cultuur en de geschiedenis te plaatsen? Een goede dichtbundel is nog wel iets anders dan een kattebelletje als dit? Op de bundel hoop ik nog terug te komen. De titel is Beweging van het jaar, dient dat soms tevens voor de jaartekening? Wie het weet, niet Uw

A.D.

OOK EEN KIEKJE

In het januari-nummer van De Nieuwe Stem heeft A.D. een welgelijkend „portret" gepubliceerd van de polemist, akrobaat en selfmade-socioloog J. de Kadt. Een boeiende figuur, voorlopig nog „gevaarlijker" dan De Keizer, Gans of Pasquino, omdat hij in het oog van het publiek voor „socialist" kan doorgaan, al heeft hij dan onlangs, volgens het Algemeen Handelsblad, gepleit voor de oprichting van een partij, die nog „rechtser" uit de bus zal moeten komen dan de P.v.d.A. Het is dus niet uitgesloten dat hij — om de laatste smetten van zijn partij-communistisch verleden uit te wissen — zijn interessante carrière zal eindigen als commissaris van Elsevier of aandeelhouder van De Telegraaf! Zelf heb ik van deze man, bij een van zijn vorige hoogstandjes, ook eens een kiekje gemaakt, dat misschien wat minder scherp is uitgevallen dan het portret van A.D. Iemand wie ik het liet zien, meende er tenminste de journalist Frans Goedhart in te herkennen, maar dit kan tevens impliceren dat mijn vacantieboxje iets heeft vastgelegd — nee, gelukkig niet van een Algemeen Menselijk Patroon, maar toch van een bepaald soort politici, die men kan aanduiden met de naam

HET RUSSOFIELTJE

Het kwaad dat gij zo graag van ginds vertelt
zal ik, hoe het mij spijt, geen liegen heten;
wat daar om zeep ging, heeft ook mij ontsteld, —
maar dat mij hier uw onwelriekend zweten,
uw opgeblazenheid onzegbaar kwelt,
maakt dat ik haast wat ginds knelt zou vergeten;
en daarom dient eens duidelijk gesteld:
gij loost niet wat u eerlijk heeft gespeten,
maar als gij afstoot waar u 't lijf van zwelt
dan aborteert gij, steeds nog, met geweld
de restjes van uw progressief geweten.

A.M.

150/133

INHOUD JANUARI-NUMMER

Wim Gijsen, Gedicht ... 1
Jan Romein, Een derde kracht ... 3
C. Ch. Mout, Gedichten ... 10
Anthonie Donker, Gedicht ... 14
Hans Redeker, Het tijdruimtelijke in de kunst van onze eeuw 15
J. B. Charles, Honger ... 32
Katsumi Tanaka, Gedicht ... 34
Shigeharu Nakanó, Gedicht ... 35
Th. van Tijn, In afwachting der „zestigers" ... 36
Annie Romein-Verschoor, Kroniek van het proza ... 40
N. A. Donkersloot, „De Nieuwe Stem" in het Nederland van vijftien jaar geleden ... 48
A.D., De geduchte oordeelskracht van J. de Kadt ... 55
Kort Bestek ... 58
„De Nieuwe Stem" vijftien jaar ... 63

INHOUD FEBRUARI-NUMMER (SPANJE-NUMMER)

Voorwoord ... 67
Spanje als probleem ... 68
José María de Semprún Gurrea, Beslissend moment in de situatie van Spanje ... 70
G. J. Geers, De betekenis van Karel V voor Spanje ... 80
Miguel Hernández, Vers ... 94
Albert Helman, De Slagboom ... 95
Francisco Carrasquer, De huidige Spaanse letteren ... 101
F. M. Lorda Alaiz, Het Spaanse toneel in de laatste twintig jaar 112
Jef Last, Feliz ... 125
Blas de Otero, Gedichten ... 132
Ramón Lugris, Over de staatkundige struktuur van Spanje... 135
Luis Araquistain, De opvolging van generaal Franco en het communisme in Spanje ... 151
A.D., Salvador de Madariaga en de koude oorlog ... 164
Kort Bestek ... 166
Ex Libris ... 167

Er zijn nog een aantal exemplaren van het

SPANJE-NUMMER

verkrijgbaar bij de uitgever (en de Belgische vertegenwoordiger) tegen de prijs van

f 2,80, resp. Bfr. 40.

Maak

Uw kennissen

attent

op

SLECHTS f. 11,50 (Bfr. 175)
PER JAAR